

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності

Баранов Сергій Миколайович

Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом: типові схеми та способи протидії / Legalization of profits received in criminal ways : templates and ways of counteraction

спеціальність: 8.18010014 – Управління фінансово-економічною безпекою
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська програма

Виконав студент групи ФЕБзм-21
С.М. Баранов

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О.І. Вівчар

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри
_____ Н.Б. Москалюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ТА ПРОЯВ ЇЇ ДЕТЕРМІНАНТІВ В УКРАЇНІ	9
1.1. Понятійно-категоріальний апарат щодо визначення тіньової економіки, незаконних доходів та їх легалізації	9
1.2. Державна регуляторна політика у сфері протидії легалізації незаконних доходів	22
1.3. Базовий інструментарій протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом	30
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОВИХ СХЕМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ У СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ	43
2.1. Характеристика сучасного стану відмивання злочинних доходів	43
2.2. Аналіз технології організованої злочинної діяльності, пов'язаної з легалізацією незаконних доходів	44
2.3. Оцінка впливу ризиків на легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом	48
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ	64
3.1. Основні проблемні аспекти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом в Україні	64
3.2. Міжнародний досвід та адаптація до механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів	74

3.3. Удосконалення системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській системі України	77
Висновки до розділу 3	89
ВИСНОВКИ	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	97

ВСТУП

Актуальність теми. Світова спільнота вважає, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму стають глобальною загрозою для економічної безпеки, у зв'язку з чим від країн вимагається прийняття узгоджених заходів боротьби з цією суспільно небезпечною діяльністю як на національному, так та на міжнародному рівні.

Актуалізація наукової проблематики запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у останні десятиріччя набуває для всіх країн світу особливого значення. Раніше більшість злочинів такої спрямованості вчинялася з метою подальшого вкладення легалізованих коштів до підприємницької чи іншої діяльності для отримання прибутку. У останні роки грошові кошти або інше майно, які мають злочинне походження, стали використовуватися для скоєння терористичних актів, захоплення заручників, підкупу державних службовців, незаконного обігу зброї, викрадення людей, інших тяжких злочинів, що зазвичай вчиняються організованими злочинними угрупованнями. Отже, у XXI ст. суспільна небезпека цього явища набула нового змісту.

Недостатньо розвинена фінансова система, значний рівень корупції, слабкий фінансовий контроль та моніторинг за здійсненням фінансових операцій, роблять її дуже привабливим об'єктом для незаконної фінансової діяльності та нелегальних фінансових потоків.

Наукова цінність дослідження визначається не лише необхідністю вирішення локальних задач щодо удосконалення окремих елементів системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, але й потребою у створенні комплексного фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації таких доходів.

Результати теоретичних досліджень та практичного досвіду, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, опубліковані у працях таких закордонних вчених, як К. Зінне, Л. Наполеоні, М. Ольсон, Б. Пейдж, Дж.

Робінсон, Ч. Роу, Г. Тосунян, Г. Ходсон та інші. Що стосується вітчизняних дослідників, то цим питанням присвячували свої праці Л. І. Аркуша, О. І. Барановський, А. С. Беніцький, В. Т. Білоус, Т. Качка, О. В. Київець, А. О. Клименко, М. Колдовський, О. Є. Користін, М. В. Корнієнко, І. Є. Мезенцева, В. М. Попович, М. В. Попович, В. Рисін, О. Романченко, С. Синянський, А. Мещеряков та інші.

Оцінюючи наукові здобутки з даної проблематики, слід зауважити, що питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, розроблені не остаточно та потребують подальших досліджень. У цій сфері залишається значне коло питань, доки що не розв'язаних.

Мета і задачі дослідження. Метою дипломної роботи є розвиток теоретико-методологічних засад, методичних та практичних рекомендацій щодо розбудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

У роботі відповідно до мети було поставлено та вирішено наступні завдання:

- проаналізувати та узагальнити підходи до розуміння сутності тіньового сектора економіки та доходів, отриманих злочинним шляхом;
- визначити роль та місце заходів щодо протидії легалізації незаконних доходів у державній регуляторній політиці;
- проаналізувати базові інструменти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом;
- дослідити основні недоліки системи протидії легалізації незаконних доходів у Україні;
- охарактеризувати сучасний стан легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом;
- проаналізувати технології злочинної діяльності, пов'язаної з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом;
- здійснити оцінку впливу ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;

– визначити основні проблемні аспекти протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом;

– вивчити міжнародний досвід у галузі протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом;

– визначити основні напрями та методичне забезпечення щодо удосконалення системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у банківській системі України.

Об’єктом дослідження є легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, як соціальне та правове явище, суспільні відносини у сфері запобігання та протидії легалізації доходів злочинного походження.

Предметом дослідження є теоретичне та методичне забезпечення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження виступили роботи зарубіжних та вітчизняних вчених про сутність тіньової економіки та методи протидії легалізації незаконних доходів, наукові та методичні розробки щодо побудови системи протидії легалізації незаконних доходів. Залежно від поставлених цілей та задач у роботі використовувались: логіко-правовий метод (при аналізі поняття легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом); порівняльно-правовий метод (при встановленні схожості та відмінності міжнародних та вітчизняних норм, що регулюють запобігання та протидію легалізації “брудних” доходів); морфологічний аналіз, абстракція та синтез (при формуванні авторської позиції щодо термінології, що використовується у роботі); діалектичний (в оцінці ефективності державної регуляторної політики щодо запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом).

Як інформаційна база дослідження виступили монографічні дослідження та інші наукові публікації з питань незаконних доходів та їх легалізації; офіційні статистичні дані Державного комітету фінансового моніторингу України, Міністерства фінансів України, Національного банку України; законодавчі та нормативно-правові документи з питань фінансового моніторингу та протидії легалізації незаконних доходів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методологічних засад протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, та у розробці рекомендацій щодо розбудови фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 75 найменувань. Загальний обсяг дипломної роботи 104 сторінки, включаючи 11 таблиць, 30 рисунків.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ТА ПРОЯВ ЇЇ ДЕТЕРМІНАНТІВ В УКРАЇНІ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат щодо визначення тіньової економіки, незаконних доходів та їх легалізації

Формування в Україні економіки європейського зразка з високим рівнем конкурентоспроможності та необхідність забезпечення узгодженого розвитку соціальної та економічної складових суспільства потребують зменшення частки тіньової економіки у структурі народного господарства. Поверхневі уявлення про тіньову економіку мають досить негативний вплив на економіку реальну, тіньову та на управління нею. Недооцінка масштабів існуючої проблеми сприяє подальшому поглибленню процесів тінізації економіки, а також унеможлиблює достовірну оцінку процесів легальної економіки, результатами чого є значні помилки при визначенні макроекономічних показників та відповідно тактичні та стратегічні прорахунки соціально-економічного розвитку країни.

Тіньова економіка, як масове явище у Україні, виникла ще за часів перебування у складі Радянського Союзу, а нових форм та рис набула у умовах трансформації економіки шляхом руйнації діючих розподільчих відносин та побудови нових. Ступінь складності досліджуваного явища підтверджується навіть таким чинником, як плюралізм визначень тіньової економіки. Відсутність єдиного універсального визначення є результатом розходження думки науковців у методах проведення досліджень та висуванні пріоритетних ознак.

Проаналізуємо визначення тіньової економіки декількох вчених з метою пошуку визначальних критеріїв розмежування тіньової та офіційної господарської діяльності (табл. 1.1). у результаті дослідження було виявлено дві характерні ознаки

розмежування тіньових та офіційних економічних операцій: 1) незаконність здійснення господарської діяльності; 2) ухилення від державного контролю.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття “тіньова економіка”

№ з/п	Автор	Визначення поняття
1	2	3
<i>Незаконність як головна характеристика поняття</i>		
1.	А. Олейнік	Сфера, у якій економічна діяльність здійснюється поза законом, тобто обходиться, здійснюється без дотримання законодавчих норм, правових та формальних правил господарської діяльності.
2.	А. Вакурін та А. Нестеров	Сфера економіки, обмежена деформаціями економічних відносин, що не знайшли відображення у законодавстві та не визнаються як правопорушення, а їх здійснення не передбачає юридичної відповідальності.
<i>Ухилення від контролю держави як ключова характеристика поняття</i>		
3.	Д. Кассел	Будь-яка економічна активність, що сприяє створенню економічних цінностей країни, проте не враховується у її ВВП.
4.	К. Кривенко	Сукупність специфічних економічних відносин, пов'язаних з діяльністю з виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів та послуг, приховуваною від державного контролю з метою одержання доходів та особистого збагачення.
5.	О. Базилінська	Економічні процеси, які приховуються їх учасниками, не контролюються державою та суспільством, не фіксуються у повному обсязі офіційною державною статистикою.
6.	Б. Данилишин	Діяльність, яка здебільшого характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг, ухиленням від сплати податків та наданням завідомо хибних даних про діяльність фірми.
7.	С. Петренко	Не контрольовані суспільством процеси виробництва розподілу, обміну та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг.
8.	В. Мандибуря	Господарсько-комерційна діяльність, яка внаслідок певних причин (інколи та історично виправданих), прагне уникнути державного обліку та контролю. При цьому

		критерії виділення “тіньової” економіки переважно мають не стільки економічний, скільки соціально-правовий характер.
--	--	--

Продовження табл. 1.1

1	2	3
<i>Поєднання рівня контролю держави та законності як ключових характеристик поняття</i>		
9.	О. Турчинов	Економічна діяльність, яка не враховується та не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.
10.	В. Богачов	Не тільки ті сфери життєдіяльності суспільства, які стоять за межами економіки, наприклад, незаконна торгівля зброєю, наркобізнес, проституція та інше, а перш за все, порушення законів, відхід від сплати податків, які спостерігаються по суті справи, у всіх сферах підприємництва.

А. Олейнік, А. Вакурін, А. Нестеров та більшість інших науковців при визначенні поняття тіньової економіки керуються саме критерієм незаконності. При цьому А. Олейнік тіньовою визнає сферу, у якій економічна діяльність здійснюється поза законом, без дотримання законодавчих норм, правових та формальних правил господарської діяльності [41]. А. Вакурін та А. Нестеров визначають тіньову економіку як економічні відносини, що не знайшли відображення у законодавстві, протей не визнаються правопорушеннями [40].

Визначення тіньової економіки, які наводяться Д. Касселом, К. Кривенко, О. Базілінською, Б. Данилишиним, С. Петренком та В. Мандибурою у тій чи іншій мірі акцентують увагу на ухиленні від контролю з боку держави як ключовій характеристиці поняття: уникнення державного обліку, ухилення від сплати податків та надання завідомо хибних даних про діяльність компанії, у результаті чого такі операції, не фіксуються у повному обсязі офіційною державною статистикою та не враховуються у ВВП [7].

Слід підкреслити, що дана група визначень вірно наголошує на одній з важливих ознак тіньової економіки, втім є й інші ознаки, ігнорувати які не варто. Тому визначення третьої групи вчених (О. Турчинова, В. Рогачова, Г.О та ін.) є більш змістовними, оскільки вони базуються на поєднанні декількох критеріїв. Підводячи підсумки проведеного аналізу для цілей даного дослідження слід надати власне поняття “тіньова економіка”, під якою треба розуміти сукупність економічних відносин, яка об’єднує злочинні види економічної діяльності, а також ті види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, про силу ухилення суб’єктів такої діяльності від державного контролю за її здійсненням (з метою мінімізації витрат та одержання доходів) порушується податкове законодавство та/або законодавство про державну реєстрацію. З огляду на складність явища тіньової економіки науковці досліджують цю сферу у розрізі її складових, що забезпечує більш детальний та ґрунтовний аналіз суті та проявів тіньової діяльності.

Узагальнивши вказані підходи науковців, можна виділити наступні складові тіньової економіки:

- самозабезпечення домогосподарств;
- нерегламентоване дрібне виробництво або надання послуг;
- виробнича діяльність, дозволена законом, проте така, що приховується від державних органів або у офіційній звітності применшуються її результати;
- легально дозволені види економічної діяльності, які здійснюються незареєстрованими у установленому порядку економічними суб’єктами;
- виробництво та розподіл заборонених видів товарів та послуг;
- фінансові махінації, спекулятивні угоди, фіктивні договори;

– корупція, хабарництво (за результатами Центру антикорупційних досліджень та ініціатив Transparency International у 2010 р. 34 % громадян України брали хабарі [15]).

Таблиця 1.2

Підходи до виділення складових тіньової економіки

Автор	Виділені складові тіньової економіки
1	2
З. Варналій	<ul style="list-style-type: none"> – неофіційна (самозабезпечення домогосподарств); – іллегальна (незаконне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення та/або реєстрації підприємств); – кримінальна (виробництво заборонених товарів) [70].

Продовження табл. 1.2

1	2
О. Базилінська	<ul style="list-style-type: none"> – прихована (дозволена законом та виконується виробниками, які мають на це право, проте яка приховується від державних органів); – неофіційна (не декларовані легально дозволені види економічної діяльності зареєстрованих та незареєстрованих економічних суб'єктів, що приховуються); – фіктивна (не пов'язана з виробництвом товарів – фінансові махінації, фіктивні договори, спекулятивні угоди, хабарництво); – незаконна [7].
В. Удовенко	<ul style="list-style-type: none"> – прихована (законна діяльність, яка приховується або применшується); – неформальна (діяльність домогосподарств, яка не оподатковується); – нелегальна (діяльність, заборонена законом) [72].
В. Кузьменко та В. Маляєв	<ul style="list-style-type: none"> – нелегальна (виробництво та розподіл заборонених видів товарів); неповідомлена (легальна діяльність, результати якої не повідомляються податковій); незареєстрована (незареєстрована діяльність, домашні господарства); неформальна [32].
С. Петренко	<ul style="list-style-type: none"> – неофіційна (легальні види діяльності з нефіксованим виробництвом); – фіктивна (спекулятивні угоди, махінації); – кримінальна (порушення закону, зазіхання на права власності); – неформальна (хабарництво, корупція) [43].

В. Мандибура	– сектор “домашніх господарств” (самозабезпечення населення); – “неформальний” сектор (нерегламентоване дрібне виробництво, послуги); – “темно-сірий” сектор (законспірований сектор легітимної діяльності); – “чорний” сектор (кримінальний); – диверсифікація “чорної” економіки (корупція, привласнення власності) [35].
--------------	---

Різноманітність елементів сфери тіньової економіки обумовлює певні проблеми при обчисленні обсягів тіньової діяльності. Саме тому існує декілька різних методик визначення частки тіньової економіки, при використанні яких результати суттєво відрізняються. Так, досліджуючи, показник тінізації, Ф. Шнайдер застосовував єдиний метод для всіх країн Європи, цінність якого полягає у можливості співставності отриманих результатів. Результати дослідження Ф. Шнайдера для України є невтішними: Україна має найвищий рівень тінізації економіки серед європейських країн, а саме 55,1 % від офіційного ВВП, обігнавши Росію майже на 10 % (рис. 1.1) [18].

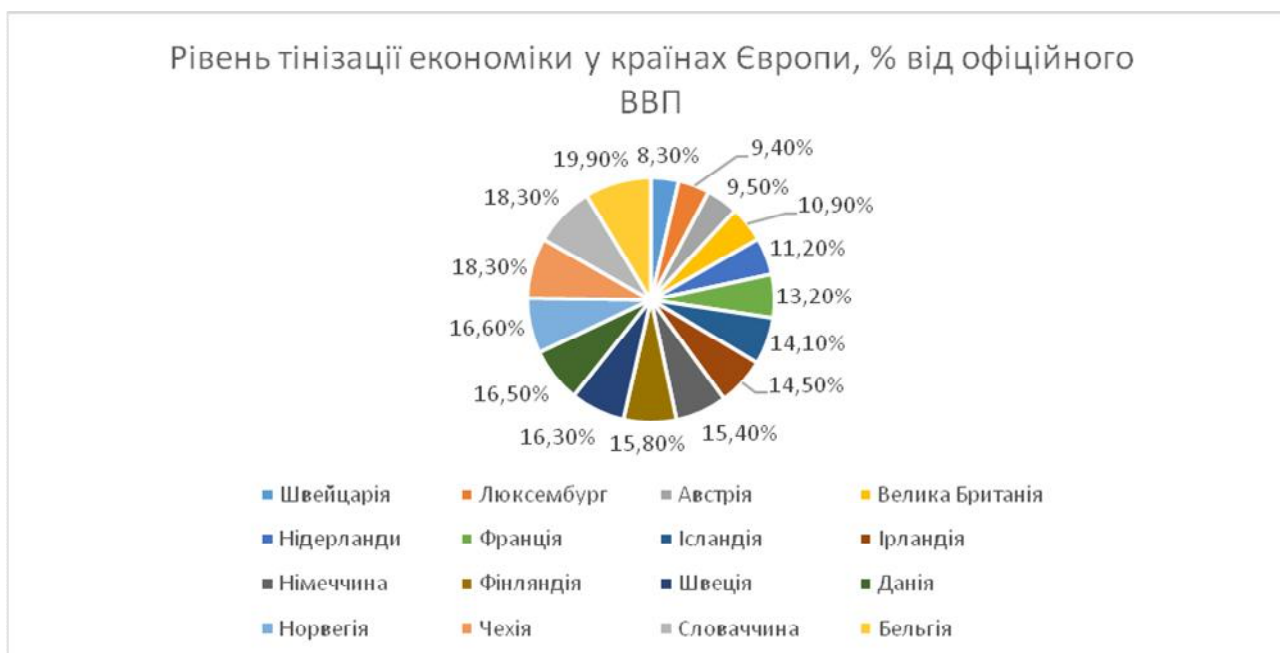

Рис.1.1. Рівень тінізації економіки у країнах Європи [6]

Найнижчий рівень тінізації економіки має Швейцарія – 8,3 % від офіційного ВВП. До країн з низькою часткою тіньового сектору (до 19 %) також відносяться Люксембург (9,3 %), Австрія (9,6 %), Велика Британія (14,6 %), Нідерланди (11,3 %), Франція (12,1 %), Ісландія (14,1 %), Ірландія (14,5 %), Німеччина (15,4 %), Фінляндія (15,8 %), Швеція (16,3 %), Данія (16,5 %), Норвегія (16,8 %), Чехія (18,2 %), Словаччина (18,5 %), Бельгія (19,8 %).

За даними Міністерства економіки України тіньовий сектор України за I півріччя 2009 р. складав 37 % від ВВП – максимальне значення за весь час публікації цього показника (починаючи з 2001 р.) [6].

Динаміку обсягів тіньового сектору України з 2001 р. по 2009 р. зображено на рис. 1.2.

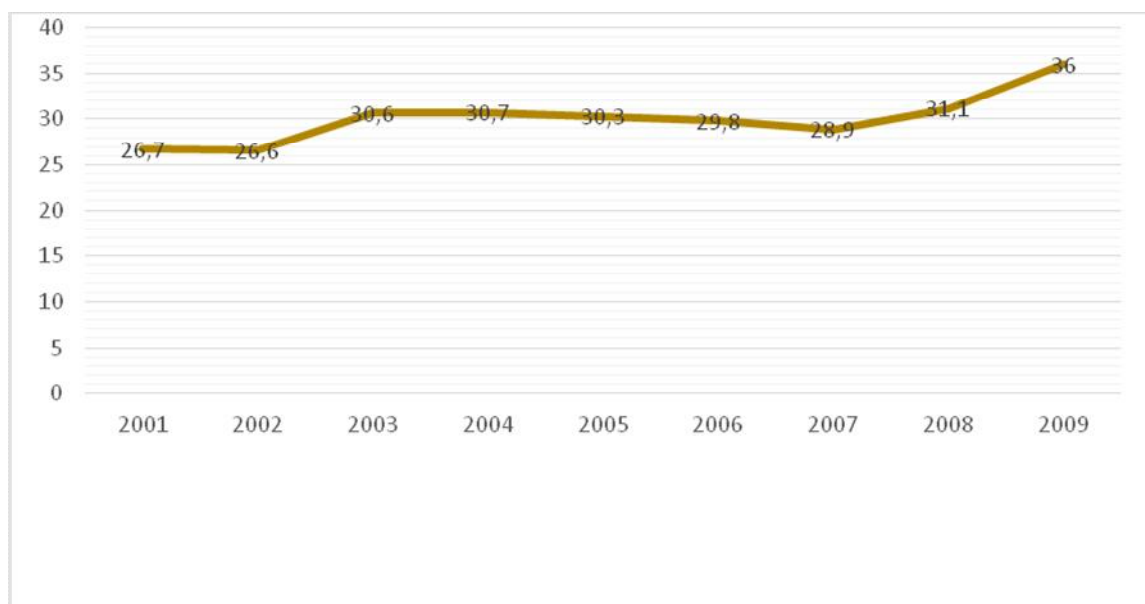

Рис.1.2. Інтегральний показник тіньової економіки у Україні, %
від офіційного ВВП [6]

Можна сказати що, розбіжність у результатах оцінки рівня тінізації української економіки державними органами та зовнішніми дослідженнями

становить 19,0 % (що більше, ніж частка тіньової економіки деяких європейських країн). Та навіть якщо керуватися результатами розрахунків Міністерства економіки України, то й 36 % це вже рівень тінізації, який сприймається європейськими країнами як критичний. При цьому мова йде не лише про репутацію України на міжнародній арені, а, взагалі, про подальшу спроможність вітчизняної економіки функціонувати.

Значне зростання обсягу тіньового сектору у 2009 р. було викликане впливом фінансової кризи, оскільки у такий період відбувається дестабілізація банківської системи, погіршення стану на ринку праці та інше. Що стосується видів економічної діяльності, у яких тіньовий сектор має найбільшу частку, то за даними Міністерства економіки України станом на 2007 та 2008 роки (рис. 1.3) до таких слід віднести у добувну промисловість, яка досягла рівня тінізації у 42% від валової доданої вартості (ВДВ). На другому місці знаходиться переробна промисловість (35,3%). Найнижчий показник було зафіксовано у сфері сільського господарства, мисливства та лісового господарства (14%) [68].

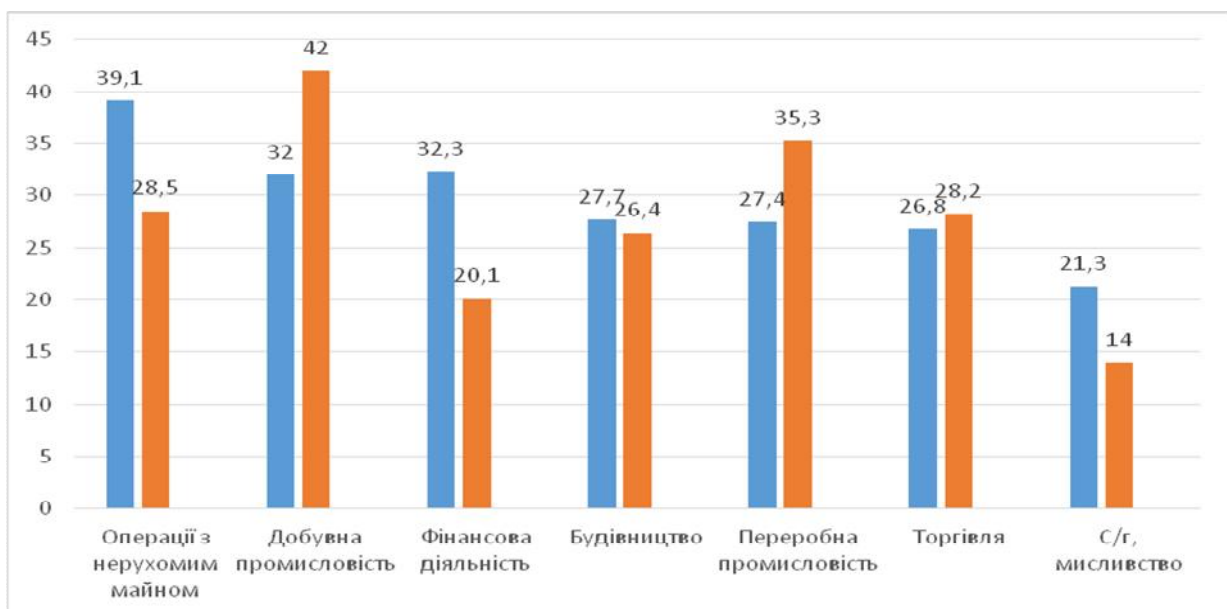

Рис.1.3. Рівень тінізації галузей економіки країни [68]

Таким чином, Україна, на жаль, сьогодні не тільки має найвищий рівень тінізації економіки серед країн Європи, а й демонструє зростання цього показника.

Для розуміння суті тіньової економіки, основних принципів функціонування її суб'єктів та взаємодії з легальним сектором економіки необхідно у першу чергу звернути увагу на тіньове підприємництво. Слід підкреслити, що науковці практично ніколи не зазначають позитивну роль тіньової економіки, зосереджуючись лише на її негативних наслідках.

Ми спробуємо визначити не тільки негативний вплив тіньового сектору, а й позитивний, як для держави, так та для населення, підприємств та зовнішніх суб'єктів (табл. 1.3). Л. Брич тлумачить незаконний дохід як дохід, здобутий у результаті заняття забороненою діяльністю (вчинення злочину чи іншої протиправної діяльності) або одержаний внаслідок діяльності, яка хоч не заборонена, проте проводиться з порушенням порядку заняття нею [11].

Для цілей даного дослідження пропонується розуміти доходи, одержані злочинним шляхом, як будь-яку економічну вигоду, яка може складатися з власності, вираженої у правах, одержання якої пов'язане з порушенням законодавства будь-якого ступеня важкості або матеріальної власності.

Таблиця 1.3

Позитивні та негативні наслідки впливу тіньової економіки
на економічні суб'єкти [11]

Суб'єкт економіки	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Населення	<ul style="list-style-type: none"> – можливість виплати більшої заробітної плати працівника нелегального сектору (як результат ухилення від сплати податків та відрахувань); – забезпечення зайнятості населення; збільшення загальних доходів населення. 	<ul style="list-style-type: none"> – залучення населення до сфери незаконних відносин; – поглиблення диференціації доходів населення; – соціальна незахищеність працівників нелегальних підприємств; – відсутність можливості страхування працівників від нещасного випадку та тимчасової втрати працездатності.

Підприємство	<ul style="list-style-type: none"> – можливість реалізації підприємницького потенціалу; – збільшення доходів у зв'язку з несплатою податків. 	<ul style="list-style-type: none"> – обмеженість у впровадженні науково-технічних інновацій, що призводить до зниження продуктивності праці; – відсутність легальних інвестицій; – обмежені можливості використання легальних механізмів для захисту прав власності та умов конкуренції.
Держава	<ul style="list-style-type: none"> – стабілізуюча роль (за умов централізованого управління або перехідної економіки); – мінімізація втрат у умовах тривалої економічної кризи; – можливість акумуляції тимчасового вільних коштів; – зростання споживчого попиту з боку населення; – стимулювання зростання доходів та податкових платежів у галузях, суміжних з тіньовим сектором. 	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення податкового навантаження на легальних суб'єктів господарювання; – складність точного визначення обсягів тіньового сектору призводить до помилок макроекономічної політики; – недоотримання коштів держбюджетом внаслідок ухилення від сплати податків; – зниження дієвості грошово-кредитної політики через великий обсяг готівкової маси; – посилення корупції на всіх рівнях державної влади.

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Зовнішні суб'єкти	<ul style="list-style-type: none"> – економія на податкових платежах, митних зборах тощо; – зростання конкурентоспроможності товарів за рахунок зменшення витрат на платежі державі. 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність гарантій для зовнішніх інвесторів; – зростання інвестиційних ризиків.

Доволі часто вчені ототожнюють поняття “легалізації” та “відмивання” доходів, отриманих злочинним шляхом. Слід зауважити, що “відмивання” завжди має більший акцент на кримінальності таких дій, у той час як “легалізація” може

здійснюватися за сприяння влади, наприклад, у рамках податкової амністії. Враховуючи цілі нашого дослідження, суттєвої необхідності у розмежуванні цих понять немає. В. Мандибура визначає “відмивання” грошей як процес, під час якого “брудні” гроші, які отримані внаслідок суспільно небезпечних дій, переходять через банківську та фінансову системи. Таким чином “брудні гроші” стають “чистими”, тобто отримують вигляд цілком законних доходів, та правоохоронні органи втрачають можливість визначити першоджерело злочинного походження цих коштів [35].

Група авторів (С. Дмитров, О. Меренкова, Л. Левченко, Т. Медвідь) пропонують розуміти процес легалізації злочинних коштів як складну схему послідовних дій, спрямованих на заплутування справжніх джерел походження кримінальних капіталів завдяки їх перетворенню з одних активів у інші шляхом вчинення численних фінансових операцій [38].

Л. Виноградова та Н. Гаража пояснюють легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, як умисні корисно мотивовані дії, спрямовані на надання законності фактичним відносинам спрямування доходів від незаконної діяльності, використання, володіння, розпорядження ними [13].

Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – це будь-які дії, пов’язані з коштами (власністю), одержаними (здобутими) внаслідок вчинення злочину, спрямовані на приховування джерел походження зазначених коштів (власності) чи сприяння особі, яка є співучасником у вчиненні злочину, що є джерелом походження зазначених коштів (власності) [51].

Досліджуючи явище легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, найчастіше розглядають модель цього процесу, яка передбачає виділення трьох основних стадій: розміщення, розшарування, інтеграція (рис. 1.4).

2

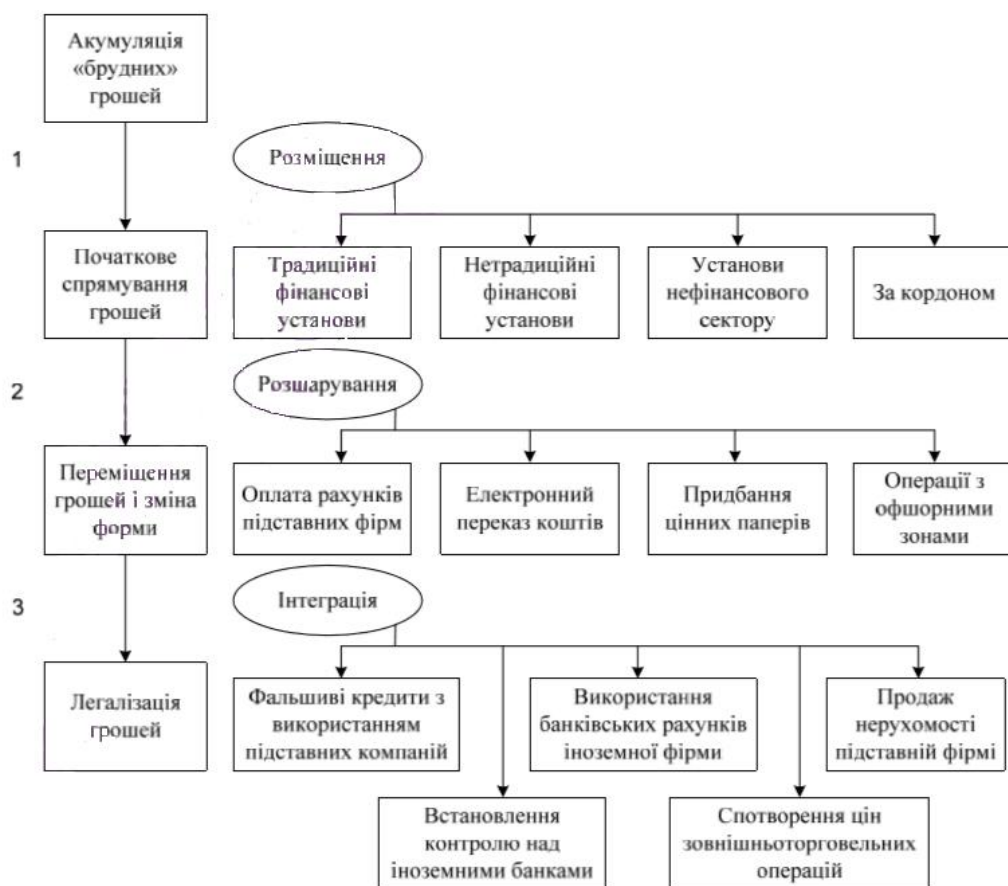

Рис. 1.4. Модель відмивання незаконних коштів [51]

На першій стадії – стадії розміщення – відбувається фізичне розміщення коштів та їх територіальне віддалення від першоджерел. Цей етап розміщення готівки є найбільш слабким елементом процесу відмивання коштів та саме на цьому етапі незаконні доходи мають найвищий ризик бути виявленими контролюючими органами.

Для розміщення незаконних коштів можуть використовуватися традиційні фінансові установи, нетрадиційні фінансові установи, установи нефінансового сектору, а також вивезення коштів за кордон. При використанні для таких цілей традиційних фінансових установ розміщення коштів відбуваються наступні дії:

– структурування операцій з готівкою, тобто здійснення платежів, а також внесення коштів на банківський рахунок, сумами, що не перевищують межі, вище якої операції привертають увагу контролюючих органів;

- фальсифікація документів з метою приховання джерел незаконних доходів та їх власників;
- використання винятків у законодавчих нормах та положеннях, процедурах та пристосування незаконної або нелегальної діяльності під умови законодавства;
- застосування міжбанківського переказу та пересилки грошових коштів у банки-кореспонденти;
- створення колективних рахунків, які формуються за рахунок дрібних вкладів від різних осіб;
- операції переведення коштів у іноземну валюту;
- встановлення контролю з боку злочинної організації над легальною фінансовою установою, через яку здійснюються потім операції відмивання;
- додавання злочинних коштів до виручки легально працюючого підприємства, установи;
- створення власних фіктивних підприємств, котрі прикривають злочинну діяльність легальним бізнесом;
- маніпуляції з цінами при реалізації товарів;
- смерфінг – купівля банківських облігацій, цінних паперів на пред'явника на суму меншу, ніж та, за якої здійснюється ідентифікація клієнта.

На другій стадії моделі, тобто на стадії розшарування, здійснюються операції маскування коштів та їх подальша трансформація у різноманітні активи. Операції цієї стадії часто мають міжнародний характер, оскільки залучення міжнародних організацій ускладнює відслідковування коштів контролюючими органами. На сьогоднішній день, як підтверджує аналіз останніх публікацій, найзручнішим методом відмивання є електронний переказ коштів, за рахунок його анонімності та відсутності географічних обмежень. Крім того розповсюдженим способом відмивання є здійснення грошових переказів для оплати фіктивних рахунків за послуги підставних фірм, часто закордонних.

На стадії інтеграції гроші набувають легітимного вигляду та повертаються у офіційну економіку. До найбільш розповсюджених операцій щодо виконання процесу відмивання коштів на цій стадії відносять такі операції:

- продаж нерухомості підставній фірмі;
- оформлення фальшивих кредитів з використанням підставних компаній;
- використання банківських рахунків іноземної фірми;
- встановлення контролю над іноземними банками;
- спотворення цін зовнішньоекономічних операцій [26].

Відмиті кошти інвестуються переважно у легальні сектори економіки, а також у такі легальні підприємства та організації, які у подальшому можуть бути використані у діяльності для цілей організованої злочинності.

Таким чином, необхідно констатувати, що для відмивання незаконно отриманих грошей використовуються різноманітні операції, кількість яких постійно збільшується. При цьому значна кількість операцій з легалізації мають міжнародний характер, що значно ускладнює або й унеможлиблює їх відслідковування контролюючими органами. Таким чином, навіть занижені обсяги тіньової економіки свідчать про те, що відмивання грошей є важливою проблемою для України, а методи боротьби з легалізацією доходів отриманих незаконним шляхом, є надзвичайно актуальним питанням для усіх рівнів державного управління.

1.2. Державна регуляторна політика у сфері протидії легалізації незаконних доходів

Питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, було та залишається актуальним тому дослідження питань протидії легалізації (відмиванню) незаконних доходів було та залишається важливими складовими державної регуляторної політики.

У світовій практиці склалося два підходи до вирішення проблеми відмивання грошей – американський (в першу чергу – досвід США) та європейський (в першу

чергу досвід Великобританії) [74]. Американський підхід є більш витратним з точки зору державного регулювання, оскільки він розрахований на більш жорсткий контроль за роботою фінансових інститутів та банків. За законодавством США відмивання грошей веде за собою карну відповідальність та у даний момент нараховується близько 180 підстав, за якими особу можуть притягнути до відповідальності. Якщо при розгляді справи буде доведено факт відмивання грошей, проте у переліку підстав даний спосіб не зазначається, то список підстав можуть розширити [23]. Результати аналізу законодавства у сфері запобігання легалізації незаконних доходів, а також особливостей покарання за даний тип злочину, представлено у таблиці 1.4. Проаналізуємо дану проблему у деяких країнах.

Таблиця 1.4

Характеристика нормативно-законодавчої бази у галузі боротьби з легалізацією незаконних доходів у деяких країнах світу [23]

Країна	Законодавча база	Відповідальність за порушення законодавства
1	2	3
США	– законодавство про боротьбу з відмиванням грошей, який є складовою законодавства по боротьбі із зловживаннями наркотиками;	Кримінальна відповідальність. Ув'язнення строком до 20 років. Штраф до 500 тис. дол. або на суму, що вдвічі перевищує сукупну суму угод, по відношенню до яких пред'явлено обвинувачення (в залежності від того, яка сума більше).

Продовження табл. 1.4

1	2	3
	– законодавство про корумповані організації, а також ті, що знаходяться під впливом рекетирів; – законодавство про психотропні речовини; – законодавство “Про забезпечення всеосяжного механізму для знищення та перешкоджанню	

	тероризму”	
Великобританія	– законодавство про карну відповідальність за легалізацію доходів, отриманих у результаті злочинних дій; законодавство про протидію відмиванню грошей.	– Карна відповідальність. Покарання до 14 років позбавлення волі та штраф; за розголошення інформації до 5 років; за недонесення про операції, що стали відомими, за “відмивання” грошей до 5 років.
Італія	– Закон № 646 “Про боротьбу з мафією”, Закон № 55 “Про діяльність фінансово-кредитних інститутів країни”.	– Карна відповідальність. Позбавлення волі на строк від 7 до 12 років та крупний штраф відносно осіб, зайнятих легалізацією доходів та майна, здобутого злочинним шляхом. При цьому покарання може бути збільшене, якщо такі ж дії здійснюють посадові особи, використовуючи при цьому своє службове положення.
Австрія	– законодавство про валютні операції; законодавство про банківську справу; Доповнення до Кримінального кодексу про юридичних та фізичних осіб за відмивання грошей.	– Карна відповідальність. Ув'язнення на термін більше 3 років
1	2	3
Німеччина	– законодавство про боротьбу з торгівлею наркотиками та іншими формами організованої злочинності; законодавство про виявлення доходів, отриманих злочинним шляхом.	– Карна відповідальність. Позбавлення волі на термін більше року

Продовження табл. 1.4

Рис. 1.5. Система фінансового моніторингу у Україні

Для організації ефективної протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму у Україні було створено центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом – Державний комітет фінансового моніторингу України. Його діяльність спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Діє він на підставі Положення “Про Державний комітет фінансового моніторингу України”, що було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 100.

Згідно з Положенням про Державний комітет фінансового моніторингу України до його основних завдань відносять:

1) забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму;

3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) налагодження співпраці, взаємодії та обміну інформацією з державними органами, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у зазначеній сфері;

5) забезпечення представництва України у установленому порядку у відповідних міжнародних організаціях [46].

В епоху економічної, а особливо фінансової глобалізації, легалізація (відмивання) доходів остаточно стала транскордонною проблемою. Тому ефективна боротьба з цим явищем у Україні неможлива без співробітництва з міжнародними організаціями у боротьбі з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів та фінансування тероризму.

Держфінмоніторинг у рамках міжнародного співробітництва може:

– укладати міжнародні договори міжвідомчого характеру з відповідними органами інших держав з питань співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

– здійснювати міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав у частині обміну досвідом та інформацією;

– забезпечувати співробітництво з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та іншими міжнародними організаціями;

– брати участь у міжнародних конференціях, симпозиумах, семінарах, зустрічах, нарадах та інших заходах з питань, що належать до його компетенції [46].

До міжнародних організацій, з якими співпрацює Держфінмоніторинг України відносяться:

- FATF;
- Егмонтська Група;
- Комітет MONEYVAL;
- Євразійська група;
- ПФР США та інших країн;
- ООН;
- Базельський комітет;
- Світовий банк;
- МВФ;
- Інтерпол;
- Вольфсберзька група;
- інші.

26 червня 2004 року Держфінмоніторинг України отримав статус повноправного члена Егмонтської групи, яка об'єднує 101 підрозділ фінансової розвідки світу. 8 грудня 2004 року у м. Москва відбулось перше установче пленарне засідання Євразійської групи з протидії легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму (ЄАГ) – регіональної організації за типом FATF, у ході якого було прийнято рішення щодо надання Україні статусу спостерігача у зазначеній організації.

Держфінмоніторинг України активно співпрацює з Європейською Комісією у рамках проектів технічної допомоги з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму. Перший такий проект MOLI-UA був спрямований на створення Національної системи боротьби з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, та надання державним органам України допомоги у розширенні та вдосконаленні міжнародного співробітництва у сфері боротьби з відмиванням коштів у відповідності до міжнародних стандартів, у рамках Проекту MOLI-UA

відбулось відкриття регіональних відділень Держфінмоніторингу України, розробка нормативно-правових актів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансування тероризму, налагодження конструктивного міжнародного співробітництва з іноземними підрозділами фінансової розвідки, міжнародними та профільними організаціями, вдосконалення та посилення міжвідомчого співробітництва державних органів України.

У 2009 році європейський комітет експертів за оцінкою заходів протидії відмиванню грошей та фінансування тероризму передав українській стороні звіт та меморандум за результатами своєї роботи у Україні [53].

Згідно з цим звітом заходи, що вживаються у Україні, у більшості своїй (табл. 1.5) частково відповідають рекомендаціям міжурядової групи FATF [74].

Таблиця 1.5

Аналіз відповідності заходів з протидії відмиванню грошей та фінансування тероризму рекомендаціям FATF за звітом MONEYVAL [74]

Частка, %	Рейтинг відповідності рекомендаціям FATF
4	Відповідають
24	У більшості відповідають
55	Частково відповідають
10	Не відповідають
6	Немає інформації

На основі практичного застосування методики одержані такі результати відповідності національної систем України вимогам міжнародних рекомендацій:

а) правова система – 83 % відповідності (оцінювалася за трьома рекомендаціями FATF);

б) фінансова система – 68 % відповідності (оцінювалася за двадцятьма рекомендаціями FATF);

– інституційна система – 78 % відповідності (оцінювалася за дев'ятьма рекомендаціями FATF);

– міжнародне співробітництво – 79 % відповідності (оцінювалася за шістьма рекомендаціями FATF).

Загальний рівень відповідності – 73 % [75].

Держфінмоніторингом України підписано понад 30 Меморандумів про взаємодію з підрозділами фінансової розвідки Російської Федерації, Бельгії, Словаччини, Естонії, Іспанії, Італії, Словенії та інших країн.

В лютому 2005 року Держфінмоніторинг України був підключений до мережі інформаційного обміну FIU NET. Це поширило межі та якість інформаційного обміну завдяки налагодженню зручних та захищених каналів багатостороннього автоматичного обміну інформацією між ПФР країн Європи.

Результатом діяльності Держфінмоніторингу України стало те, що з 1 лютого 2006 року Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF The Financial Action Task Force), прийняла рішення припинити процедуру активного моніторингу України. Основою прийняття такого рішення стало виконання нашою державою всіх рекомендацій FATF та на основі прогресу, щодо вдосконалення національного законодавства у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

Протягом 2015 року Держфінмоніторингом проведено ряд офіційних зустрічей з офіцерами зв'язку з питань розвитку системи фінансового моніторингу [37].

Держфінмоніторингу приймає участь у заходах FATF, на постійній основі бере участь у Пленарних засіданнях та засіданнях робочих груп Егмонтської групи, у засіданнях робочих груп та заходах Євразійської групи, надає технічну допомогу іноземним колегам у розбудові та вдосконаленні національних систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. В цілому Держфінмоніторинг тісно співпрацює з 117 країнами світу та ця кількість постійно зростає (рис. 1.6).

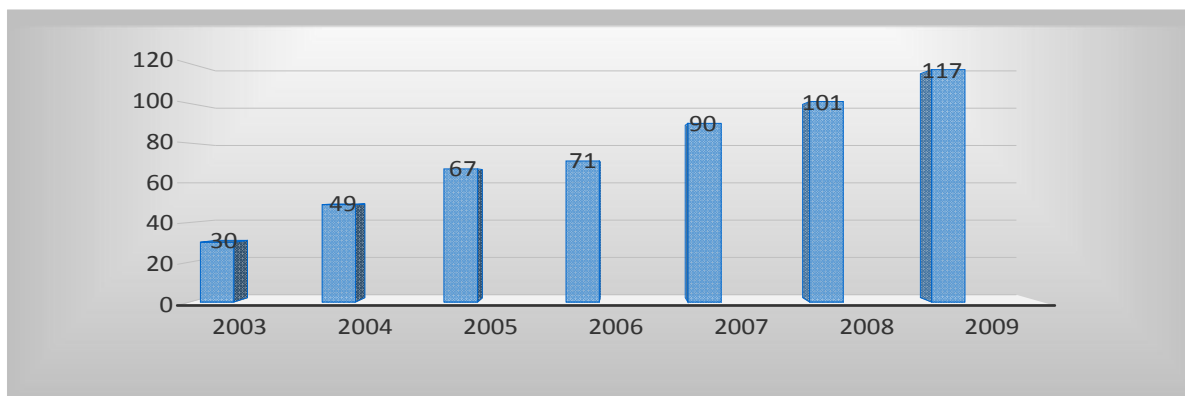

Рис. 1.6. Динаміка кількості країн, з якими співпрацює Держфінмоніторинг [37]

Незважаючи на постійну та тісну співпрацю іншими країнами та міжнародними організаціями, у цьому питанні є ще значна кількість проблем, вирішення яких потребує:

- створення міжнародного центру з підготовки спеціалістів державних органів та фінансових посередників з питань запобігання легалізації кримінальних доходів;
- розробки єдиної міжнародної форми обліку справ;
- посилення співпраці з міжнародними системами переказів грошей (Western Union, Money Gram, Anelik тощо), а також транснаціональними платіжними системами (Visa, Vastercard);
- створення робочої групи на базі Держфінмоніторингу, Національного банку України, банків України, а також групи міжнародних експертів з метою імплементації положень Базель III, що стосуються боротьби з незаконними доходами, у функціонування банківської системи України;
- створення єдиної міжнародної інформаційної бази по операціям та їх учасників, що відносяться або мають ознаки відмивання незаконних доходів.

Система протидії легалізації незаконних доходів у Україні є дворівневою та складається з суб'єктів первинного рівня та державного. Як і у багатьох розвинених країнах в Україні функціонує спеціальний державний орган з питань моніторингу та боротьби з легалізацією незаконних доходів – Державний комітет з фінансового моніторингу.

Україна активно співпрацює з основними міжнародними організаціями у боротьбі з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів та фінансування тероризму. Втім є цілий ряд напрямів, за якими цю співпрацю необхідно посилювати та розвивати, що дозволить підвищити ефективність боротьби з легалізацією (відмивання) незаконних доходів та фінансуванням тероризму.

1.3. Базовий інструментарій протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом

Глобалізаційні економічні процеси, а також інтернаціоналізація фінансових ринків сприяють розвитку національних економік, проте разом з тим відкривають кордони злочинності у фінансовій сфері.

Ситуація складається таким чином, що з розвитком фінансових інструментів з'являються нові схеми відмивання незаконних доходів. Дослідження основних типових схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, здатне забезпечити виявлення слабких місць фінансової системи, а також є базою розробки засобів боротьби з відмиванням коштів.

Найбільш розповсюджені сучасні схеми відмивання містять багато різнопланових варіантів її реалізації. За даними Державного комітету фінансового моніторингу найбільш розповсюдженими механізмами легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, у Україні є:

- діяльність “конвертаційних центрів”;
- непродуктивний вплив коштів за кордон;
- операції зі “сміттєвими” цінними паперами;
- операції, пов'язані з купівлею/продажем землі та нерухомого майна [19].

Вигляд простої схеми легалізації незаконних доходів, яка реалізується через операції купівлі/продажу нерухомого майна, відображена на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Проста схема легалізації коштів через операції з нерухомим майном [19]

Відповідно до схеми, посередник купує у продавця нерухомість за заниженою ціною або навіть та за ринковою (1). Дуже швидко на це нерухоме майно знаходиться покупець – власник брудних коштів, який купує об’єкт у посередника за завищеною ціною (2). у даній схемі легалізований дохід є різницею між ціною купівлі та ціною продажу нерухомості. При цьому продавець зазвичай є стороннім учасником, який не знає, що його використовують у схемі відмивання коштів. Заниження ціни купівлі об’єкта нерухомості у продавця може бути результатом підробки документів оцінки нерухомого майна. Оскільки у результаті реалізації вказаної схеми власник брудних коштів оволодів нерухомим майном, відмивання коштів може продовжитися шляхом циклічного перепродажу об’єкта.

Виявити таку схему легалізації допомагають виїзні перевірки, а також порівняння ринкової вартості об’єкту з сумами укладених угод. Проста схема легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, через операції зі «сміттєвими» цінними паперами має такий же вигляд, як та схема відмивання через операції з нерухомістю (рис. 1.8). у цих схемах відрізняється лише об’єкт операцій по легалізації доходів.

Рис. 1.8. Проста схема легалізації коштів через операції зі «сміттєвими» цінними паперами [19]

Знову ж таки, у результаті реалізації схеми, відображеної на рис. 1.8, різниця між ціною купівлі та ціною продажу цінних паперів становить легалізовані кошти. Також може мати місце подальший перепродаж цінних паперів.

Що стосується відпливу коштів за кордон, то з цією метою можуть використовуватися декілька типів схем легалізації брудних коштів:

- операції з вивезенням фізичною особою резидентом брудних коштів за кордон;
- фіктивний контракт з переведенням брудних коштів за кордон;
- фіктивний експорт товарів з метою відшкодування ПДВ;
- операції з переведення фізичною особою нерезидентом брудних коштів за кордон.

Відповідно до рис 1.9 схема вивезення фізичною особою резидентом брудних коштів за кордон передбачає передачу брудних коштів фізичній особі (1), яка збирається переїхати у іншу країну на постійне місце проживання. у результаті фізична особа переказує ці кошти на свій рахунок за кордоном (2). Ці кошти можуть бути представлені як гроші від масового продажу майна перед переїздом за кордон. у подальшому кошти можуть пройти ще низку фінансових операцій, щоб остаточно заплутати сліди.

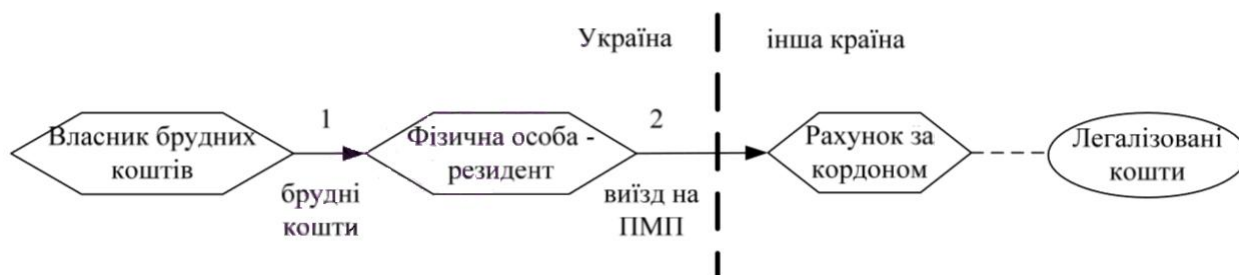

Рис. 1.9. Схема легалізації коштів через їх вивезення за кордон фізичною особою [12]

Згодом ці кошти можуть бути повернуті в Україну у легальній формі через підконтрольні фірми, карткові рахунки або у вигляді інвестицій [10].

Легалізація коштів шляхом їх переведення за кордон особою-нерезидентом відбувається практично за тією ж схемою (рис 1.10). Різниця лише у тому, що участь у ній приймає нерезидент, який так само переводить кошти за кордон.

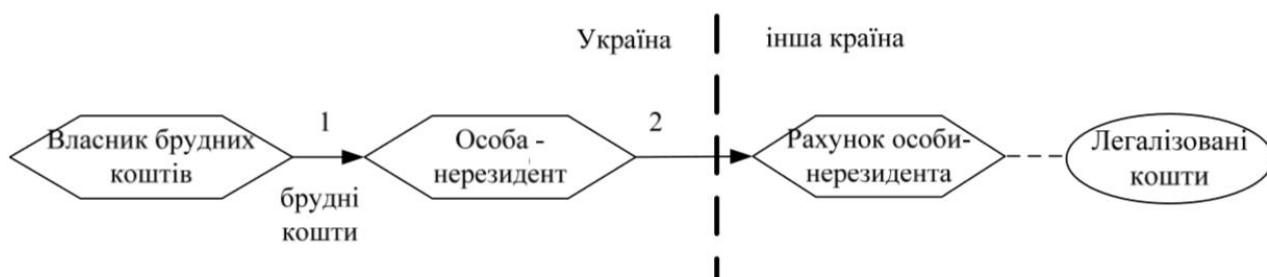

Рис. 1.10. Схема легалізації коштів через їх переведення за кордон особою нерезидентом [5]

Наступна схема відмивання базується на укладенні фіктивного договору з іноземним підприємством (рис 1.11). Спочатку незаконні кошти потрапляють на рахунки українського підприємства (1), після чого підприємство розплачується ними по фіктивній угоді з іноземною компанією (2). у результаті кошти набувають законного вигляду розрахунків за покупку.

Рис. 1.11. Схема легалізації коштів шляхом їх переведення за кордон через фіктивний контракт [10]

Таким чином ми розглянули декілька простих схем легалізації незаконних доходів. Зазвичай відмивання коштів відбувається відповідно до складної схеми, яка може складатися з двох та більше простих.

Пропонуємо розглянути складну схему відмивання, що об'єднує операції з цінними паперами та вивезення коштів за кордон (рис 1.12).

Рис. 1.12. Схема легалізації коштів шляхом їх переведення за кордон через фіктивний контракт [31]

У такій схемі першочерговість належить операціям з цінними паперами. Спочатку нерезидент купує цінні папери (1) і, оскільки продавець цінних паперів є підставною особою та нерезидент не розраховується за покупку, а угода (вірніше її формальна сторона) скасовується та ще й таким чином, що цінні папери не повертаються продавцю. Після отримання нерезидентом цінних паперів він продає

їх за “брудні кошти” (2), отримані кошти перераховує на свій рахунок за кордоном у якості “повернення інвестицій” (3). у подальшому кошти можуть бути використані у ряді інших операцій для більш ефективного заплутування джерел походження.

Особливістю аналізованої схеми відмивання також є те, що цінні папери придбаються та продаються нерезидентом практично за однаковою ціною (з метою уникнення появи оподаткованого доходу у нерезидента) [30]. Оскільки власників незаконно отриманих доходів цікавить конвертація коштів у готівку, то їх приваблюють послуги конвертаційних центрів.

Конвертаційний центр являє собою своєрідну протиправну фінансову систему, яка включає у себе кілька елементів:

- обмінні пункти валют;
- комерційні банки (або їх працівники);
- мережу фіктивних підприємств (zareєстрованих на підставних осіб) [14].

Схема легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, з використанням послуг конвертаційних центрів зображена на рис. 1.13. Власник безготівкових незаконних коштів бажає отримати готівку, надавши їй цілком легального вигляду. На першому кроці власник перераховує кошти у рахунок оплати послуг або робіт за фіктивною угодою буферній фірмі (1). Буферна фірма у ході аналогічної операції перераховує кошти іншій фіктивній фірмі (“чорній”) (2). За отримані кошти фірма (“чорна”) купує у фірми-виробника певний товар, отримує накладні на нього (3).

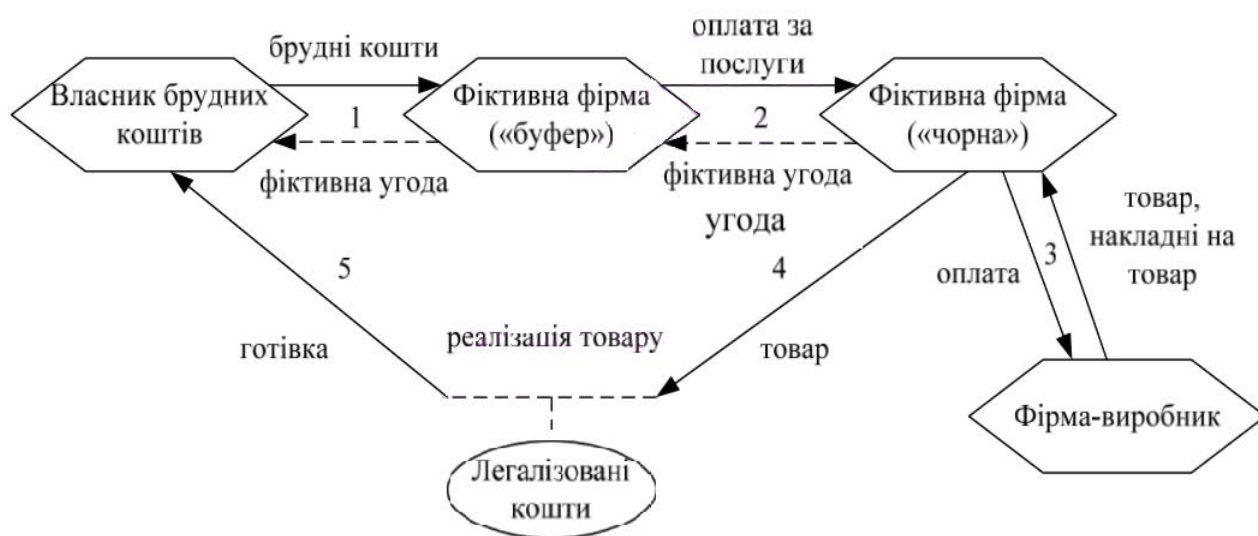

Рис. 1.13. Схема легалізації коштів через конвертаційний центр [69]

Зазвичай у якості фірми-виробника виступає нелегальне, підконтрольне підприємство. Отримавши товар, “чорна” фірма реалізує його, а кошти від реалізації перераховує на рахунки фізичних осіб (відкриваються по загублених паспортах, підроблених довіреностях) у якості безповоротної матеріальної допомоги (4). Завершальним кроком є зняття готівки з рахунків кур’єром одразу після надходження коштів та їх передача власнику брудних коштів (5).

Ми розглянули тільки деякі найпростіші схеми легалізації незаконних доходів, які відповідно до даних Держфінмоніторингу є найпопулярнішими серед 56 зловмисників України. Насправді ж схем відмивання існує значно більше та вони складаються з різних комбінацій декількох простих схем.

Розгляд навіть цих простих схем дає змогу визначити характерні особливості операцій відмивання коштів:

- фальсифікація угод та договорів;
- велика кількість посередників;
- перерахування незаконних коштів з рахунку на рахунок;
- різниця між ціною купівлі та ціною продажу.

Різноманіття операцій для відмивання коштів свідчить про надзвичайно високу обізнаність зловмисників щодо фінансових інструментів та наявність слабких місць у фінансовій системі, що значно ускладнює роботу правоохоронних органів та органів державної влади, які покликані боротися з легалізацією доходів.

Слід наголосити, що ефективність правоохоронних органів у нашій країні відносно низька та загалом національна система протидії легалізації доходів злочинного походження не є досконалою, однак розвивається з кожним роком.

Система протидії легалізації реалізується за рахунок використання ряду методів, які можна класифікувати за різними ознаками. Ми пропонуємо класифікувати методи боротьби з легалізацією доходів за функціональним змістом, характером та за охопленням (рис. 1.14).

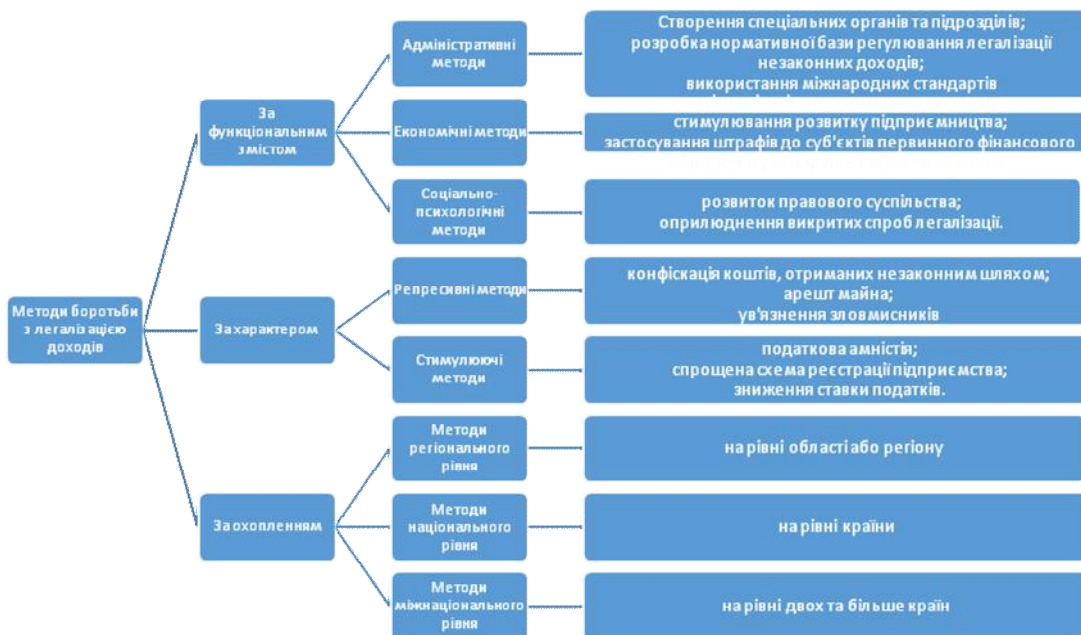

Рис. 1.14. Класифікація методів боротьби з легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом [69]

Особливу увагу слід звернути на методи соціально-психологічної дії і, у першу чергу, на розвиток правового суспільства, як основи підпорядкування законодавству. Інформування населення про вплив легалізації злочинних коштів на стан економічної системи покликане забезпечити зростання рівня особистої відповідальності у суспільстві. Оприлюднення викритих спроб легалізації дає зрозуміти населенню, що це цілком реальна загроза, а зловмисникам – що скоєння злочинів тягне за собою відповідальність.

Щодо класифікації методів боротьби з легалізацією доходів за характером, то в Україні більш розповсюдженими є репресивні методи, до яких належать: конфіскація коштів, отриманих незаконним шляхом, ув'язнення зловмисників, стягнення штрафів за порушення законодавства у сфері легалізації незаконних

доходів, арешт майна, отриманого у результаті скоєння протиправних дій або у якості компенсації збитків держави, пов'язаних з відмиванням коштів.

Серед стимулюючих методів найвагомішим є метод податкової амністії, відповідно до якого держава протягом визначеного періоду надає можливість громадянам задекларувати свої незаконні доходи без застосування будь-яких покарань до таких осіб, причому надалі такий капітал оподатковуватиметься. При проведенні податкової амністії варто пам'ятати, що це інструмент разового характеру – його не можна застосовувати періодично через рік-два, оскільки за таких умов власники незаконних доходів будуть декларувати свій капітал від амністії до амністії, так та не сплачуючи податків. Цікавим також є метод легалізації певних видів діяльності. Деякі держави, наприклад Нідерланди, легалізували такі види діяльності як проституція та продаж ряду легких наркотиків, оскільки заходи боротьби з цими сферами не давали бажаних результатів, що зрештою спростило здійснення контролю за цими видами діяльності.

Основним інструментом боротьби та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в Україні є державний фінансовий моніторинг, який відноситься до адміністративних методів.

Сьогодні виділяють три системи контролю за сумнівними фінансовими операціями:

- 1) система контролю, реалізація якої вимагає обов'язкове інформування про всі операції, які перевищують певну встановлену суму;
- 2) система контролю, яка передбачає облік усіх значних за обсягом фінансових операцій або деяких з них (при цьому фінансові посередники звітують лише про підозрілі операції);
- 3) система контролю, яка регламентує обов'язкове залучення фінансового посередника при проведенні операцій з великими обсягами готівки.

Узагальнення поглядів таких науковців, як С. Гуржій, О. Копиленко, Я. Янушевич, А. Римарук, О. Київець, Я. Дяченко, В. Коваленко, С. Дмитров, А. Єжов, О. Бережний, дає можливість виокремити заходи, які формують систему протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Серед них основні:

- встановлення випадків легалізації незаконних доходів;
- виявлення суб'єктів легалізації доходів та занесення інформації про них до спеціально створеної бази даних;
- розробка нормативно-правової бази боротьби та протидії легалізації незаконних доходів;
- впровадження чітко визначеного порядку звітування установ, які є фінансовими посередниками, компетентним органам державної влади;
- забезпечення чіткого розподілу повноважень між суб'єктами, які беруть участь у здійсненні заходів системи протидії легалізації коштів;
- налагодження координації у співпраці та повноваженнях суб'єктів протидії легалізації доходів та взаємодія з міжнародними інститутами боротьби з легалізацією доходів;
- створення підрозділів фінансової розвідки та співробітництво з підрозділами фінансової розвідки інших країн на основі підписання угод;
- розробка чітких правил обміну іноземної валюти;
- удосконалення методів посилення контролю за переміщенням готівкових коштів;
- посилення міри відповідальності суб'єктів первинного фінансового моніторингу за порушення обов'язків щодо протидії легалізації незаконних коштів;
- підвищення рівня матеріального та технічного забезпечення державних структур та підрозділів, що покликані протидіяти відмиванню доходів;
- створення та ведення архіву даних підозрілих міжнародних грошових переказів;
- посилення контролю за операціями, які здійснюються через офшорні зони;
- призупинення діяльності банків щодо операцій, які підлягають фінансовому моніторингу, на період їх розслідування;
- ґрунтовна підготовка фахівців для боротьби з легалізацією доходів;

– створення спеціалізованих видань з питань протидії легалізації незаконних доходів із забезпеченням вільного доступу до них усіх учасників системи протидії легалізації;

– залучення науковців до розробки заходів боротьби з відмиванням грошей;

– впровадження міжнародних стандартів протидії легалізації злочинних коштів;

– участь у міжнародних програмах протидії відмиванню незаконних доходів;

– формування списку країн, які є потенційно привабливими для зловмисників щодо відносної легкості проведення операцій легалізації незаконних доходів [10].

Розвиток системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму визначається Кабінетом Міністрів. Напрями, за якими здійснюється розробка Кабінетом Міністрів заходів боротьби з легалізацією доходів, відображені на рис. 1.15.

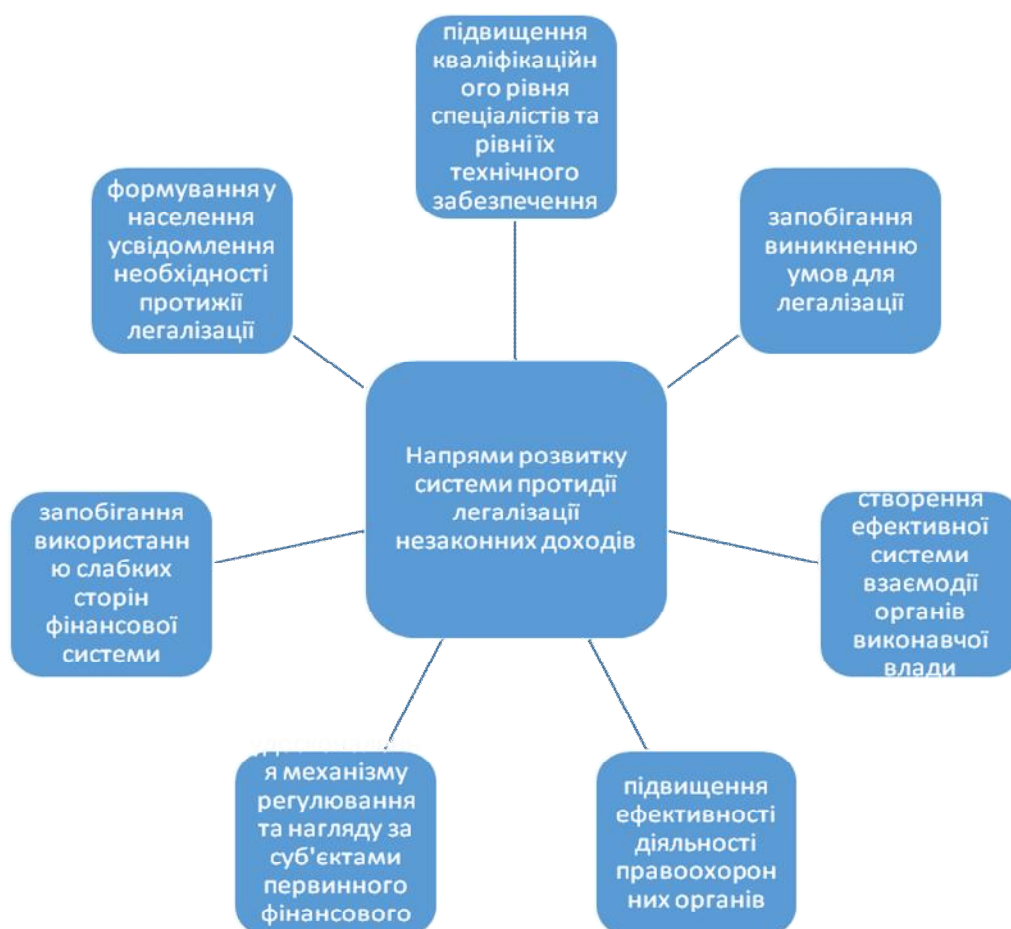

Рис. 1.15. Напрями розвитку системи протидії легалізації незаконних доходів з боку Кабінету Міністрів України [10]

З метою забезпечення досягнення таких цілей, як завершення імплементації рекомендацій FATF, підвищення ефективності фінансового моніторингу та координації дій його учасників, ґрунтовний аналіз підозрілих фінансових операцій та схем легалізації доходів, розвиток міжнародного співробітництва, – розпорядженням Кабінету Міністрів була прийнята Концепція розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки. Аналіз зазначеної Концепції свідчить про те, що Кабінет Міністрів України здійснює розробку заходів протидії легалізації незаконних доходів базуючись на комплексному підході. Важливим показником є наявність заходів формування у населення усвідомлення необхідності протидії легалізації незаконних доходів, оскільки цей аспект боротьби з відмиванням коштів часто ігноруються у незрілих системах, проте є вагомим для систем, які знаходяться на високому рівні розвитку. Крім того виправданими є численні заходи у сфері міжнародного співробітництва, особливо з огляду на те, що реалізація значної частини операцій по легалізації доходів відбувається у межах інших країн.

Висновки до розділу 1

Результати проведеного дослідження показують, що проблема легалізації незаконних доходів безпосередньо пов'язана з тіньовим сектором економіки. Не дивлячись на велику кількість наукових робіт, що присвячені цій сфері економічних відносин, ще не має єдиного визначення тіньової економіки.

Враховуючи різні підходи вчених, в даній роботі було розроблено власне визначення: тіньова економіка – це сукупність економічних відносин, яка об'єднує злочинні види діяльності, а також такі види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, проте в силу ухилення від державного контролю вони порушують податкове законодавство та/або законодавство про державну реєстрацію з метою мінімізації витрат та одержання високих доходів.

Під доходами, отриманих злочинним шляхом, пропонується розуміти будь-яку економічну вигоду, що може складатися з власності, вираженої у правах, одержання якої пов'язане з порушенням законодавства будь-якого ступеня важкості або матеріальної власності. Враховуючи погляди вчених на сутність легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, запропоновано власне визначення даного терміну: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це сукупність фінансових операцій, виконання яких унеможлиблює встановлення джерел походження незаконних доходів та тим самим забезпечує їх легітимність.

Найбільш поширеною моделлю процесу легалізації незаконних доходів є трифазова модель, де виділяють 3 основні стадії: розміщення, розшарування, інтеграція. Найбільша вірогідність викриття факту легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, притаманна першій стадії.

Система протидії легалізації незаконних доходів в Україні є дворівневою та складається з суб'єктів первинного та державного рівнів. Як та у багатьох розвинених країнах в Україні функціонує спеціальний державний орган з питань моніторингу та боротьби з легалізацією незаконних доходів – Державний комітет з фінансового моніторингу. Основним інструментом боротьби та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в Україні є державний фінансовий моніторинг, який відноситься до адміністративних методів.

Отже, в Україні створена та удосконалюється система протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. Її функціонування забезпечується реалізацією більшості базових заходів боротьби з відмиванням доходів. Але існує необхідність дослідження ефективності діючих інструментів та виявлення недоліків у механізмах організації протидії легалізації незаконних доходів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПОВИХ СХЕМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ У СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ

2.1. Характеристика сучасного стану відмивання злочинних доходів

У сучасних умовах легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, є багатоетапним злочином та включає систему численних фінансових операцій, які покликані приховувати первинне джерело походження отриманих злочинним шляхом коштів. Кожне наступне переміщення грошових коштів віддаляє їх від початкового незаконного джерела походження та у результаті виявлення “відмитих” грошей у фінансовій системі іншої країни стає практично неможливим.

Так, за 10 місяців 2016 р. лише слідчими органів внутрішніх справ розпочато досудове розслідування у 325 кримінальних провадженнях, пов’язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, у тому числі, 218 – за ст. 209 “Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом”, 66 – за ст. 306 “Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів” та 1 – за ст. 209-1 “Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму” Кримінального кодексу України. Установлена сума доходів, здобутих злочинним шляхом, сягає понад 570,3 млн грн [20].

За оцінками експертів міжнародної неурядової організації Tax Justice Network, з України за роки незалежності у офшорні зони виведено 325 млрд дол. США, більшу частину з яких перераховано на рахунки “фірм-пустушок” [27].

Особливої актуальності мають злочини у сфері державного управління. Учасниками цих злочинів є чиновники. Досить часто схеми із розкраданням майна

або коштів здійснюються за сприянням чиновників. Прикладом є будівництво за держаним замовленням, коли частина коштів, отриманих на будівництво повинна бути повернута у якості “відкату”. При цьому сума такого повернення може сягати, за окремими даними, до 90%, вартості самого проекту. За подібними схемами відбуваються тендерні закупівлі обладнання до державних установ. Коли у тендері беруть участь підставні компанії для створення видимої конкуренції, а переможець заздалегідь відомий, або закупка проводиться взагалі без тендеру у випадку, коли сума операції не перевищує 100 тис. грн.

У приведених операціях чітко прослідковуються спільні риси у вигляді кінцевої мети злочинців – отримання готівки, та широкого задіяння корупційних схем. Тому боротьба з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом, у країні, де у принципі немає необхідності відмивати гроші позбавлена будь-якого сенсу.

2.2. Аналіз технології організованої злочинної діяльності, пов’язаної з легалізацією незаконних доходів

На підставі численних розслідувань у сфері відмивання грошей та міжнародного фінансового шахрайства зарубіжні аналітики також зазначають, що використання офшорних компаній є основним елементом у вчиненні фінансових правопорушень або злочинів. Водночас останнім часом у Україні значного поширення набуло створення та використання фіктивних підприємств для приховування прибутків від оподаткування, конвертування коштів. Злочинці використовують існуючу систему розрахунків через поточні рахунки банків-нерезидентів України для переведення значних коштів у готівку, створюючи з цією метою мережу фіктивних підприємств.

Діяльність злочинних організацій, які займають легалізацією кримінальних коштів та фінансуванням тероризму набула у сучасних умовах глобального міжнародного характеру та стала реально загрозувати національній безпеці багатьох країн. Особливо популярними для легалізації доходів, одержаних

злочинним шляхом, та фінансування тероризму у світі, та зокрема у Україні, залишаються кредитні та фінансові установи. у основному для своїх махінацій “відмивачі” використовують банки нерозвинених країн, де законодавство у боротьбі з зазначеними злочинами або взагалі відсутнє, або функціонує лише формально. Нелегальні фінанси вкладаються у депозити, цінні папери й навіть страхові поліси; пункти обміну іноземної валюти, оскільки вони мають значний обіг готівки й доступ до міжнародної фінансової системи.

Одним з найбільш поширених на території України способів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом з використанням конвертаційних центрів, є операції з переведенням безготівкових коштів у готівку (гривня та валюта) без залучення рахунків у іноземних банках.

Існуючі платіжні системи залишають багато ходів для злочинів. Зважаючи на заходи, що вживали банки для забезпечення своєї діяльності, злочинці щораз більше діють не прямо, а вдаються до послуг посередників.

Розвиток віртуального банківського бізнесу підняв “відмивання” грошей на новий рівень. Хоча ця діяльність переживає період розвитку вже тривалий час. Зараз будь-хто може увійти до системи, відкрити рахунок та відразу здійснити чотири тисячі угод по 4 тис. доларів, адже при перевищенні цієї суми банк повинен надіслати повідомлення Комісії з фінансових послуг.

Основною функцією як готівкових, так і безготівкових коштів є бути засобами платежу. В більшості країн світу кількість готівкових коштів жорстко обмежується законодавством.

Закономірністю є й те, що обіг безготівкових коштів легше контролюється ніж обіг готівкових. Кошти, переведені з рахунку на рахунок, можуть контролюватися з боку банківських установ, контролюючих та правоохоронних органів. у такий спосіб готівкові кошти є найбільш зручними через відсутність сильного правового контролю над ними.

Так, для реалізації схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зазвичай застосовуються так звані операції “розриву ланцюга”. Такі операції використовуються для маскуванню слідів незаконного походження

доходів через зміну власників коштів, їх фізичного переміщення та власне шляхом їх зняття готівкою. Варто зазначити особливість існування міцних зв'язків між злочинами, що поєднує їх у єдине коло, яке характеризується наявністю основних та супутніх злочинів.

До основних злочинів належать ті, які безпосередньо спрямовані на заволодіння чужим майном чи одержання іншої незаконної вигоди:

- шахрайство (ст. 190 КК);

- привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК);

- злочини у сфері господарської діяльності (ст. 202, 204, 222 КК);

- службові злочини (ст. 364, 365 КК);

- тощо.

До супутніх злочинів відносяться:

- незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК);

- фіктивне підприємництво (ст. 205 КК);

- підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК);

- службове підроблення (ст. 366 КК);

- тощо.

Торгівельні операції стали важливим каналом у злочинній діяльності та набувають значного попиту у кримінальних організацій.

Легалізація (відмивання) злочинних доходів здійснюється шляхом формування даних про ціну, кількість та якість товарів, робіт чи послуг, що постачаються, виконуються чи надаються, які не відповідають дійсності. Завищення витрат на придбання товарів, робіт та послуг залишається на сьогодні звичайною практикою як у справах з ухиленням від оподаткування, так й у справах з відмивання злочинних доходів. Ключовим елементом цього методу є завищення

ціни товару, послуги або роботи з метою розподілу надлишку вартості між учасниками угоди.

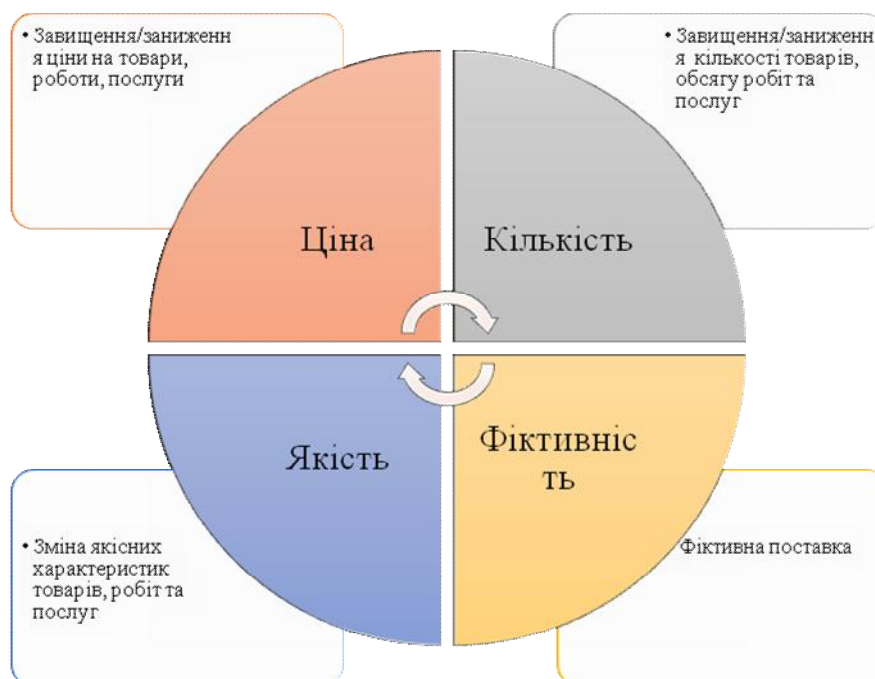

Рис. 2.1. Легалізація доходів, отриманих незаконним шляхом, через торгівельні операції [10]

Цей підхід полягає у передачі додаткової вартості шляхом виставлення рахунку на товар, послугу чи роботу за ціною вище справедливої ринкової ціни, при цьому придбання та подальший продаж товару, послуги чи роботи здійснюється за ринковою вартістю.

Одним з випадків є фіктивні поставки товарів, робіт та послуг або фіктивні угоди. Даний підхід є найбільш популярним, оскільки не потребує жодних витрат на придбання товарів, робіт або послуг, необхідне лише оформлення фіктивних документів або, іншими словами, оформлення поставок товарів, робіт або послуг через фіктивні фірми.

Джерелами незаконних капіталів, які легалізуються через зовнішньоекономічні операції, можуть бути доходи, отримані у результаті традиційних форм кримінальної діяльності (наприклад, торгівлі наркотиками, торгівлі людьми), а також доходи від нецільового використання державних бюджетних коштів та державних запозичень; кредити банків, отримані за

документами, що містять свідомо помилкову інформацію. Частина вивезеного тіньового капіталу пізніше повертається у країну у вигляді іноземних інвестицій, які направляються на підтримку та розширення бізнесу, що приносить легальний дохід. Більшість таких операцій здійснюється за участю фіктивних підприємств та фірм, розташованих у офшорних зонах.

Однією із найпоширеніших схем легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом у зовнішньоекономічній діяльності є перерахування грошових коштів за кордон на підставі фіктивних імпорتنих контрактів (“псевдоімпорт”).

Галузь цінних паперів, поряд з банківською діяльністю, є однією з ключових галузей, що забезпечують доступ юридичним та фізичним особам до фінансової системи. Унікальність галузі цінних паперів у порівнянні з іншими галузями полягає у тому, що її можна використовувати як для відмивання коштів, отриманих у результаті протизаконної діяльності у інших областях, так та для отримання прибутку від протизаконної діяльності у самій галузі у результаті здійснення шахрайства.

Іншим інструментом легалізації злочинних доходів є благодійна допомога. За допомогою благодійних фондів або інших громадських організацій здійснюється переміщення грошових коштів незаконного походження до легальної фінансової системи, розміщуючи їх на цілком легальних засадах під виглядом допомоги зі сторони громадськості.

2.3. Оцінка впливу ризиків на легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом

Комплексне дослідження та ґрунтовний аналіз операцій, які можуть виступати індикаторами використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів, не можуть бути проведені у повному обсязі без створення аналітичної бази прийняття управлінських рішень. Саме тому підвищення якості здійснюваної оцінки вимагає актуалізації застосування методів економіко-математичного моделювання з

метою оптимізації даних процесів. При цьому, необхідно зазначити, що сутність оптимізації полягає не лише у розробці підходів на основі застосування математичного апарату для досягнення найкращого результату (зменшення обсягів фінансових потоків, залучених до здійснення злочинних операцій), а й виборі та використанні такої методології дослідження, яка б дозволила отримати максимальний результат з найменшим часовим лагом.

Зазначені вимоги пов'язані з такою особливістю прийняття управлінських рішень органами нагляду Національного банку України, як оперативність застосування корегувальних заходів, заходів впливу та складання планів проведення інспекційних перевірок комерційних банків у розрізі аналізу можливості використання даних суб'єктів господарювання з метою відмивання кримінальних доходів.

Таким чином, реалізація процесу моделювання оптимізації заходів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, з урахуванням вимог своєчасності та гнучкості обумовлює необхідність проведення експрес-оцінки даного ризику.

Отже, розглянемо загальний алгоритм експрес-оцінки ризику легалізації кримінальних доходів, який виглядає наступним чином:

1) виділення та подальше групування показників, які виступають ідентифікаторами ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів, у залежності від особливостей їх впливу на діяльність комерційних банків;

2) надання чисельних характеристик кожному з виділених показників у динаміці;

3) приведення показників у співставний вигляд:

– формування множини чисельних характеристик показників, яка виступає інформаційною базою проведення подальших розрахунків, шляхом видалення з загальної сукупності показників граничних значень (максимального та мінімального);

– розрахунок нормативного значення у розрізі кожного показника оцінки ризику використання банківської системи з метою легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, як середнього хронологічного значення з досліджуваної множини показників;

– перехід від чисельних значень показників до бінарних характеристик на основі їх порівняння з розрахованою на попередньому етапі середньою хронологічною величиною;

4) визначення суми бінарних показників, як ідентифікатора досліджуваного ризику у розрізі виділених груп показників;

5) визначення експрес-оцінки ризику використання банківської системи з метою легалізації доходів отриманих злочинним шляхом на основі співвідношення розрахованих на попередньому етапі сум бінарних показників;

6) надання якісної характеристики рівня ризику у залежності від його приналежності до певних інтервалів допустимих значень;

7) графічна інтерпретація результатів моделювання оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом;

8) дослідження проблемних напрямків діяльності комерційних банків на основі виявлення ступеня перевищення розрахованого рівня ризику над його граничним рівнем.

Таким чином, визначивши послідовність етапів, реалізація яких надасть можливість провести кількісну оцінку ризику використання банківської системи з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та розробки рекомендацій щодо оптимізації вказаних процесів, проведемо детальний розгляд кожного з них.

Враховуючи необхідність проведення експрес-оцінки ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів, доцільно здійснити групування існуючих індикаторів ризику у три кластери, що у подальшому надасть можливість отримати графічне відображення отриманого рівня ризику у тривимірному просторі.

Запропоновано використовувати такі групи показників, що характеризують процеси оптимізації, які пов'язані з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом:

1) внутрішні фактори – характеризують якість роботи внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу;

2) фактори операційної діяльності, які описують банківські операції, пов'язані з поточною діяльністю різних напрямків;

3) фактори законодавчого характеру – характеризують відповідність проведених банківськими установами операцій вимогам чинного законодавства.

Таблиця 2.1

Групування індикаторів ризику використання банківської системи з метою легалізації кримінальних доходів у залежності від особливостей впливу [12]

Групи показників	Перелік показників відповідної групи
1	2
Внутрішні фактори	<p>A_1 – частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу; A_2 – частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати інформацію УО; A_3 – частка анульованих фінансових операцій до моменту надання інформації Держфінмоніторинг; A_4 – частка фінансових операцій щодо яких надходили файли про відмову від взяття на обіг від загальної кількості надісланих фінансових операцій.</p>
Фактори операційної діяльності	<p>B_1 – суми операцій з переказу іноземної валюти щодо операцій, сума яких для одного клієнта протягом операційного дня дорівнює або перевищує 50000 дол. США, та країна переказу, віднесена Кабінетом Міністрів України до офшорних зон;</p> <p>B_2 – суми переказів за кордон іноземної валюти “з іншою метою”, які можуть здійснюватись без зовнішньоекономічного контракту та оплати за імпорту товарів “без ввезення на митну територію України”;</p> <p>B_3 – суми переказів за кордон іноземної валюти з метою оплати імпорту товарів або послуг, за умови, що країна переказу та країна бенефіцара різні.</p>

Продовження табл. 2.1

1	2
	<p>K_4 – співвідношення розміру комісійного доходу від розрахунково-касового обслуговування клієнтів до загальної кількості клієнтів банку, які здійснювали протягом звітного періоду операції за власною ініціативою;</p> <p>V_5 – середньомісячна сума видачі на одного “працюючого” клієнта банку фізичну особу готівкової іноземної валюти (долари, євро);</p> <p>V_6 – середньомісячна сума видачі на одного “працюючого” клієнта банку фізичну особу валюти під час здійснення валюто обмінних операцій (долари, євро);</p> <p>V_7 – середньомісячна сума зарахування іноземної валюти для зарахування на рахунки фіз. осіб на одного “працюючого” клієнта банку фізичну особу (долари, євро);</p> <p>V_8 – частка зняття готівкових коштів з рахунків фізичних осіб (символ 55) від надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб (символ 16);</p> <p>V_9 – частка видачі готівкових коштів за вкладками фізичних осіб (символ 55) від суми надходжень безготівкових коштів за символом 88;</p> <p>V_{10} – частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми готівкових надходжень за вкладками фізичних осіб (символ 16);</p> <p>V_{11} – частка коштів фізичних осіб, переказаних у безготівковому вигляді (символ 95), від суми безготівкових надходжень на рахунки фізичних осіб (символ 88);</p> <p>V_{12} – частка видатків по символам 46, 55, 61 на одного “працюючого” клієнта банку.</p>
Фактори законодавчого характеру	<p>C_1 – кількість порушень, виявлених за результатами останньої інспекційної перевірки НБУ або камерального розгляду відповідних матеріалів (зокрема, у структурних підрозділах банку, якщо виїзна перевірка не проводилась взагалі або протягом значного періоду, наприклад більше 2-х років);</p> <p>C_2 – обсяг штрафів сплачених у якості заходів впливу за виявлені НБУ порушення (за обраний період);</p> <p>C_3 – кількість порушень, виявлених службою внутрішнього аудиту банку;</p> <p>C_4 – кількості випадків, у яких посадову особу банку було визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення відповідно до, складених ДКФМ по ст. 166-9 КУпАП (за обраний період).</p>

Переходячи до наступного етапу реалізації зазначеного алгоритму у напрямку оцінки ризику, здійснимо встановлення відповідності кожного з розглянутих показників їх чисельній характеристиці. Так, позначимо:

– A_{ij} , $i = 1, 2, 3, 4$, $j = 1, 2, \dots, n$ – значення i -го показника за j -й період часу, у розрізі внутрішніх факторів оцінки ризику;

– B_{ij} , $i = 1, 2, 3, 4$, $j = 1, 2, \dots, n$ – значення i -го показника за j -й період часу, у межах факторів характеризуючих операційну діяльність банківських установ;

– C_{ij} , $i = 1, 2, 3, 4$, $j = 1, 2, \dots, n$ – значення i -го показника за j -й період часу, у розрізі факторів законодавчого характеру.

В розгорнутому вигляді чисельні значення наведених показників оцінки ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів представимо у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Показники оцінки ризику легалізації кримінальних доходів
у розрізі трьох груп [12]

Група показників	Показники	Значення показників у динаміці		
Внутрішні фактори	A_1	A_{11}	...	A_{1n}
	...	...	...	...
	A_4	A_{41}	...	A_{4n}
Фактори операційної діяльності	B_1	B_{11}	...	B_{1n}
	...	...	...	...
	B_{12}	B_{121}	...	B_{12n}
Фактори законодавчого характеру	C_1	C_{11}	...	C_{1n}
	...	...	...	...
	C_4	C_{41}	...	C_{4n}

Таким чином, на основі даних таблиці 2.2, можливо сформувати $\{A_{ij}\}$, $\{B_{ij}\}$, $\{C_{ij}\}$ – множини значень i -го показника за період часу, які виступають інформаційною базою реалізації наступного етапу використання економіко-математичного моделювання для оптимізації процесів, пов'язаних з протидією

легалізації доходів отриманих злочинним шляхом – приведення показників у співставний вигляд.

По-перше, оскільки діяльність банківських установ пов'язана з впливом чинників, які носять імовірнісний або одномоментний характер, то можлива ситуація з викривлення даних у певний період часу. Виходячи з даної ситуації, набуває необхідності приведення множин $\{A_{ij}\}$, $\{B_{ij}\}$, $\{C_{ij}\}$ до репрезентативного виду, шляхом видалення з загальної сукупності показників граничних значень (максимального та мінімального). Математично дані перетворення можливо записати наступним чином:

1) у розрізі внутрішніх факторів, характеризуючих ризик використання банківської системи з метою легалізації кримінальних коштів (формула 2.1), де $k=1?m$, $m = n - 2$:

$$\{A_{ij}\} - \max\{A_{ij}\} - \min\{A_{ij}\} = \{A_{ij}^*\}, \quad (2.1)$$

2) у розрізі факторів операційної діяльності банківських установ (формула 2.2), де $k=1?m$, $m = n - 2$, $i=1?12$, $j=1?n$:

$$\{B_{ij}\} - \max\{B_{ij}\} - \min\{B_{ij}\} = \{B_{ij}^*\}, \quad (2.2)$$

3) у розрізі факторів, які характеризують порушення банківськими установами вимог чинного законодавства (формула 2.3), де $k=1?m$, $m = n - 2$, $i=1?4$, $j=1?n$:

$$\{C_{ij}\} - \max\{C_{ij}\} - \min\{C_{ij}\} = \{C_{ij}^*\}, \quad (2.3)$$

По-друге, з метою приведення індикаторів оцінки ризику легалізації доходів отриманих злочинним шляхом до співставного вигляду здійснимо розрахунок нормативного значення у розрізі кожного показника. Реалізація даного кроку передбачає визначення середнього значення з досліджуваної множини показників за

наступним блоком формул, у розрізі кожної з груп коефіцієнтів, що характеристик ризик легалізації кримінальних коштів:

$$\begin{aligned}\overline{A}_j &= \frac{\frac{1}{2}(A_{i1}^* + A_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} A_{ik}^*}{m-1} \\ \overline{B}_j &= \frac{\frac{1}{2}(B_{i1}^* + B_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} B_{ik}^*}{m-1} \\ \overline{C}_j &= \frac{\frac{1}{2}(C_{i1}^* + C_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} C_{ik}^*}{m-1}\end{aligned}\quad (2.4)$$

Використання формули середньої хронологічної у даному випадку обумовлено поданням банківськими установами показників, що характеризують їх діяльність на конкретну дату, тобто формують моментний ряд числових даних.

По-третє, на основі розрахованого вище середнього хронологічного значення кожного з показників відбувається перехід від чисельних значень коефіцієнтів до бінарних характеристик (формула 2.5)

$$Z_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо відповідна умова виконується} \\ 0, & \text{якщо відповідна умова не виконується} \end{cases} \quad (2.5)$$

де Z_{ij} – бінарна характеристика.

Умовою присвоєння бінарним характеристикам того чи іншого значення виступає перевищення реальних значень показників над середнім хронологічним за визначений проміжок часу. Так, бінарна характеристика приймає значення «1», якщо виконуються наступні умови (формула 2.6):

$$\begin{aligned}
 A_{ij} &\geq \frac{\frac{1}{2}(A_{i1}^* + A_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} A_{ik}^*}{m-1} \\
 B_{ij} &\geq \frac{\frac{1}{2}(B_{i1}^* + B_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} B_{ik}^*}{m-1} \\
 C_{ij} &\geq \frac{\frac{1}{2}(C_{i1}^* + C_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} C_{ik}^*}{m-1}
 \end{aligned} \tag{2.6}$$

Отже, узагальнююча характеристика ризику використання банківської системи з метою легалізації коштів отриманих злочинним шляхом, у розрізі кожного з напрямків аналізу, набуває наступного вигляду:

1. у розрізі внутрішніх факторів, характеризуючих ризик використання банківської системи з метою легалізації кримінальних коштів (формула 2.7):

$$\begin{aligned}
 A_j &= \sum_{i=1}^4 Z_{ij} | A_{ij} \geq \frac{\frac{1}{2}(A_{i1}^* + A_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} A_{ik}^*}{m-1} \\
 Z_{ij} &= \begin{cases} 1, \text{ якщо відповідна умова виконується} \\ 0, \text{ якщо відповідна умова не виконується} \end{cases}
 \end{aligned} \tag{2.7}$$

$$\{A_{jk}^*\} = \{A_{ij}\} - \max\{A_{ij}\} - \min\{A_{ij}\}, k=1?m, m=n-2, I=1?4, j=1?n$$

2. у розрізі факторів операційної діяльності банківських установ (формула 2.8):

$$\begin{aligned}
 B_j &= \sum_{i=1}^{12} Z_{ij} | B_{ij} \geq \frac{\frac{1}{2}(B_{i1}^* + B_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} B_{ik}^*}{m-1} \\
 Z_{ij} &= \begin{cases} 1, \text{ якщо відповідна умова виконується} \\ 0, \text{ якщо відповідна умова не виконується} \end{cases}
 \end{aligned} \tag{2.8}$$

0, якщо відповідна умова не виконується

$$\{B_{jk}^*\} = \{B_{ij}\} - \max\{B_{ij}\} - \min\{B_{ij}\}, k=1 \div m, m = n - 2, \text{та} = 1 \div 12, j = 1 \div n$$

3. у розрізі факторів, які характеризують порушення банківськими установами вимог чинного законодавства (формула 2.9):

$$C_j = \sum_{i=1}^4 Z_{ij} |C_{ij} \geq \frac{1}{2}(C_{i1}^* + C_{im}^*) + \sum_{k=2}^{m-1} C_{ik}^* \quad (2.9)$$

$$Z_{ij} = \begin{cases} 1, \text{якщо відповідна умова виконується} \\ 0, \text{якщо відповідна умова не виконується} \end{cases}$$

$$\{C_{ik}^*\} = \{C_{ij}\} - \max_i\{C_{ij}\} - \min_i\{C_{ij}\}, k = 1 \div m, m = n - 2, i = 1 \div 4, j = 1 \div n$$

Таким чином, проведена вище формалізація основних напрямків характеристики ризику легалізації кримінальних коштів, дає можливість визначити їх ідентифікатори на основі сум бінарних показників кожної групи.

В результаті отримання трьох ідентифікаторів ризику використання банківської системи з метою легалізації доходів отриманих злочинним шляхом (A_j – узагальнююча характеристика ризику у розрізі внутрішніх факторів впливу; B_j – загальна характеристика ризику у межах операційної діяльності комерційних банків; C_j – узагальнююча характеристика ризику у розрізі факторів законодавчого характеру) виникає можливість надання експрес-оцінки даного виду ризику банківської системи. Так, сутність даного етапу реалізації методики полягає у розрахунку інтегрального показники експрес-оцінки ризику легалізації кримінальних доходів на основі наступного співвідношення між формуючими його елементами (формула 2.10):

$$R_j = A_j B_j C_j \quad (2.10)$$

На основі аналізу формули 2.10 можна зазначити, що вона виступає індикатором взаємного впливу різнонаправлених факторів ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів. Так, отримана мультиплікативна модель відображує об'єм фігури, яка виступає результатом можливої комбінації трьох узагальнюючих ідентифікаторів даного ризику.

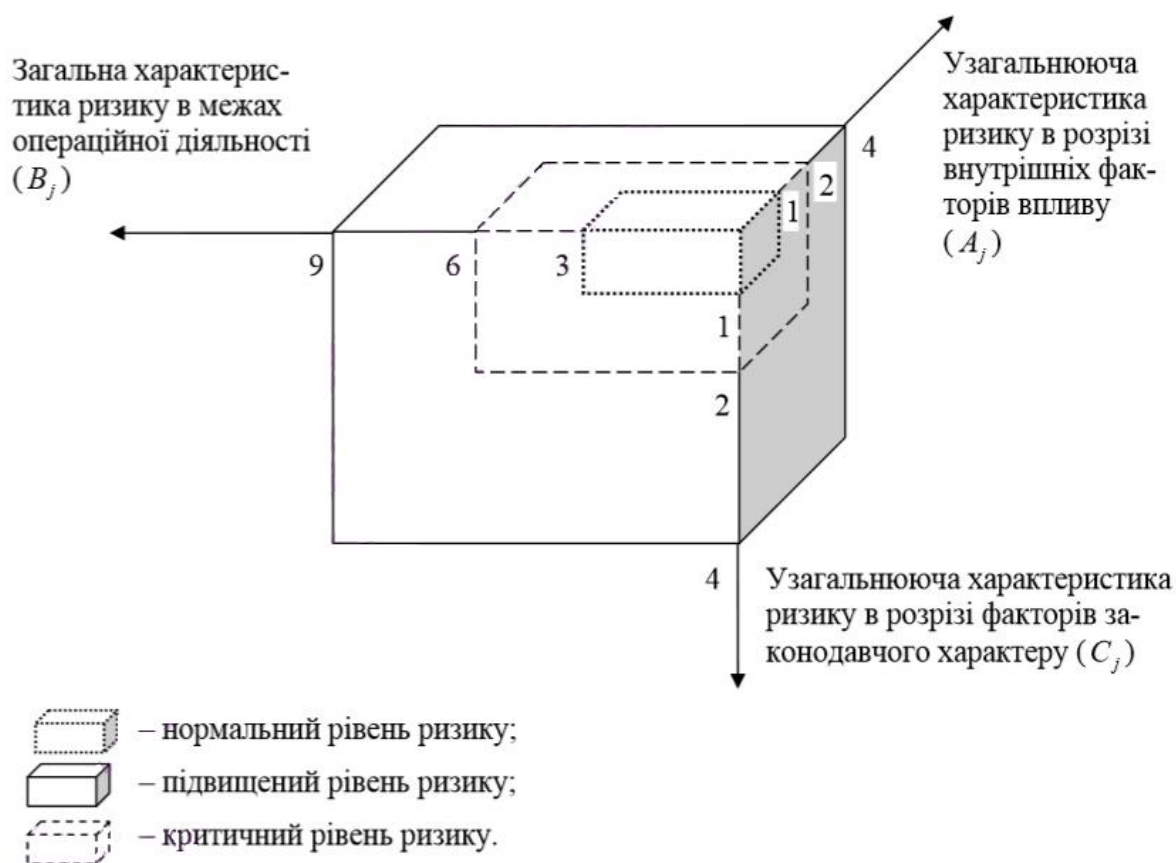
Виходячи з того факту, що кількісна характеристика ризику не дає можливість адекватно проаналізувати його рівень на основі експрес-оцінки, набуває актуальності на наступному етапі реалізації методики провести якісну характеристику. Дана характеристика надає можливість провести багатогранне комплексне дослідження як загального рівня ризику легалізації кримінальних доходів, так та окремих напрямків, що його обумовлюють.

Таблиця 2.3

Якісна характеристика рівня ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів

Кількісна оцінка	Якісна характеристика
$R_j = A_j B_j C_j = 1 \text{ ?} 1 \text{ ?} 4$	Нормальний рівень ризику
$R_j = A_j B_j C_j = 2 \text{ ?} 2 \text{ ?} 6$	Підвищений рівень ризику
$R_j = A_j B_j C_j = 4 \text{ ?} 4 \text{ ?} 9$	Критичний рівень ризику

Наочним методом представлення результатів моделювання оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом виступає графічна інтерпретація експрес-оцінки даного ризику у вигляді паралелепіпеду (рис. 2.2).

* Граничні значення для побудованих паралелепіпедів відповідають встановленій у таблиці 3 якісній оцінці

Рис. 2.2. – Графічна інтерпретація інтегральної експрес-оцінки ризику використання банківської системи з метою відмивання кримінальних доходів

Таким чином, отримане графічне зображення допустимих значень різних рівнів ризику дозволяє з'ясувати роль банківської системи у розрізі її використання для легалізації кримінальних доходів, а також перспективи зменшення існуючого рівня ризику у розрізі кожного з досліджуваних напрямків діяльності комерційних банків.

Паралельно з отриманими перевагами, які надає можливість отримати розрахована кількісна характеристика експрес-оцінки ризику легалізації кримінальних доходів, вона має ряд недоліків. Так, зокрема розроблений підхід лише дає комплексну узагальнюючу оцінку ризику легалізації, не проводячи

детального аналізу конкретних напрямків діяльності комерційних банків, які виступають причиною настання даного виду ризику. Отже, якісна оцінка вимагає виявлення тих чинників, які у своїй більшості, обумовлюють проблеми, що пов'язані з використанням банківської системи у здійсненні протиправних операцій.

Виходячи з вищенаведеного, актуальності набуває дослідження проблемних напрямків діяльності банків, яке пропонується реалізувати на основі ідентифікації ступеня перевищення розрахованого рівня ризику над його граничним рівнем (формула 2.11):

$$\begin{aligned}
 RR_j &= (A_j - A_{jnorm})^{S1} (A_j)^{1-S1} (B_j - B_{jnorm})^{S2} (B_j)^{1-S2} (C_j - C_{jnorm})^{S3} (C_j)^{1-S3} \\
 S1 &= \begin{cases} 1 | A_j \geq A_{jnorm} \\ 0 | A_j < A_{jnorm} \end{cases} \\
 S2 &= \begin{cases} 1 | B_j \geq B_{jnorm} \\ 0 | B_j < B_{jnorm} \end{cases} \\
 S3 &= \begin{cases} 1 | C_j \geq C_{jnorm} \\ 0 | C_j < C_{jnorm} \end{cases}
 \end{aligned} \tag{2.11}$$

де j RR – кількісна оцінка ступеня перевищення розрахованого рівня ризику над його граничним рівнем за j -й період часу;

A_{jnorm} – гранично допустимий рівень (відповідно нижня можлива межа критичного ступеня ризику) ризику у розрізі аналізу узагальнюючої характеристики ризику щодо внутрішніх факторів впливу;

B_{jnorm} – гранично допустимий рівень (відповідно нижня можлива межа критичного ступеня ризику) ризику у розрізі аналізу узагальнюючої характеристики ризику щодо факторів операційної діяльності;

C_{jnorm} – гранично допустимий рівень (відповідно нижня можлива межа критичного ступеня ризику) ризику у розрізі аналізу узагальнюючої характеристики ризику щодо факторів законодавчого впливу;

$S1$ – ідентифікатор перевищення рівнем ризику граничнодопустимого рівня у розрізі аналізу узагальнюючої характеристики ризику щодо внутрішніх факторів впливу;

S_2 – ідентифікатор перевищення рівнем ризику граничнодопустимого рівня у розрізі аналізу узагальнюючої характеристики ризику щодо факторів операційної діяльності;

S_3 – ідентифікатор перевищення рівнем ризику граничнодопустимого рівня у розрізі аналізу узагальнюючої характеристики ризику щодо факторів законодавчого впливу.

Актуальність визначення ступеня перевищення розрахованого рівня ризику над його граничним рівнем полягає у тому, що існують ситуації, коли інтегральний рівень ризику та знаходиться у межах допустимих значень, проте аналіз окремих напрямків свідчить про перевищення критично допустимих величин. Так, на основі нижче приведенного рис. 2.3 можна наочно побачити виникнення даної ситуації.

Отже, на основі даних рисунку 2.3, необхідно зазначити, що у розрізі внутрішніх факторів впливу діяльність комерційного банку знаходиться у межах нормального рівня, у розрізі операційної діяльності прослідковується попадання у область підвищеного ризику, у той час, як у розрізі факторів законодавчого характеру діяльність банківської установи відповідає критичному рівню ризику.

В свою чергу, виявлений факт порушення не вплинув на інтегральний рівень експрес-оцінки ризику легалізації кримінальних доходів, який знаходиться у допустимих межах. у даному випадку ідентифікація проблемних напрямків діяльності повинна проводитись на основі визначення ступеня перевищення розрахованого рівня ризику над його граничним рівнем (RR_j).

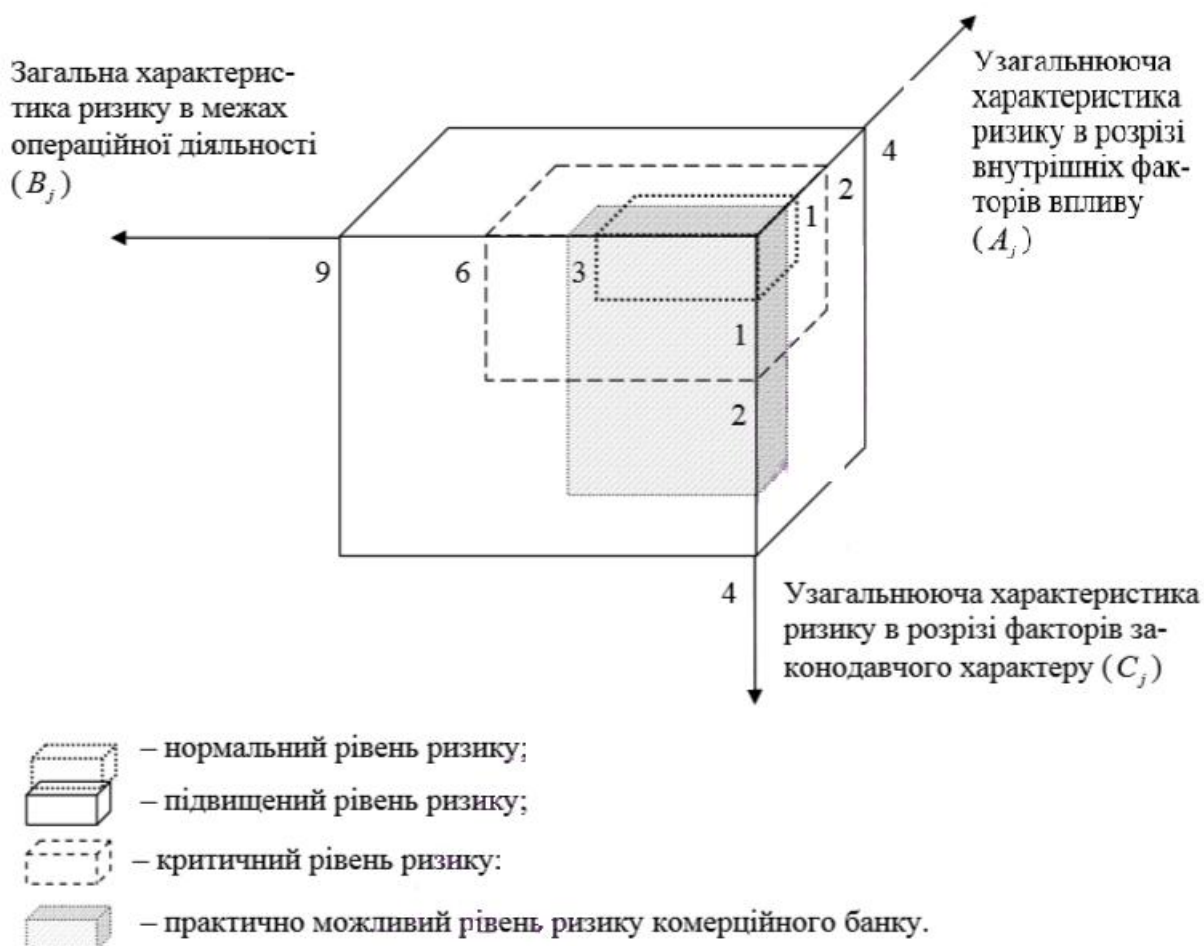

Рис. 2.3 – Графічна інтерпретація інтегральної експрес-оцінки ризику використання комерційного банку з метою легалізації кримінальних доходів

Таким чином можна зазначити, що запропонована методика оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом на основі проведення експрес-оцінки відповідного ризику надає наступні можливості:

1. Визначити інтегральний рівень ризику використання банківської системи з метою відмивання доходів отриманих злочинним шляхом на основі агрегування трьох ключових напрямків банків (групи показників, що характеризують: внутрішні фактори впливу, операційну діяльність, фактори законодавчого характеру).

2. Ідентифікація ступеня впливу кожного з трьох груп факторів діяльності банків на інтегральний рівень ризику та виявлення проблемних аспектів діяльності банківських установ у розрізі кожного з них.

3. Забезпечити оперативність, гнучкість та ефективність прийняття управлінських рішень щодо формування комплексу заходів відносно планування інспекційних перевірок їх черговості та рівня проведення.

Висновки до розділу 2

Формування системи протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом має глобальний характер. Тому основним завданням світової спільноти є налагодження взаємодії у співробітництві щодо боротьби з відмиванням грошей, реформування національних законодавств відповідно до міжнародних стандартів, визначених FATF. Це дозволить організувати ефективну систему протидії відмиванню грошей на світовому рівні.

В сучасних умовах легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, здійснюється із використанням різноманітних методів та способів. Різноманіття схем полягає у постійній та вибірковій зміні ключових елементів схеми – учасників, предмету, періоду та частоти фінансових операцій, способів перерахування коштів або переміщення інших активів тощо.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Основні проблемні аспекти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом в Україні

Як зазначалось у розділі 1, у світовій економічній системі помічається розвиток небезпечного явища – збільшення сектору економічної діяльності, що уходить в тінь. Прискорене зростання тіньового сектора виявлено в усіх країнах світу. Міжнародна організація із боротьби з відмиванням коштів (FATF) оцінює дійсні обсяги тіньової економіки у високорозвинених країнах на рівні 17% валового внутрішнього продукту (ВВП), у країнах, що розвиваються – понад 20% ВВП. Тіньовий капітал, проникаючи у сфери економічної діяльності, залучає дефіцитні ресурси з легального сектора економіки та щорічно виготовляє товари та надає послуги на 8–10 трлн. дол. США [73].

В Україні основу тіньової економіки становлять фінансові порушення. Незаперечним залишається той факт, що значні обсяги тіньової економіки є чинником поглиблення наявних у економіці дисбалансів, залишаючись одним з найбільших викликів економічній безпеці країни, тенденції зміни яких у подальшому визначатимуть сценарії розвитку економіки країни у цілому. Правильність цієї тези засвідчується стійкою зворотною залежністю між показниками рівнів економічної безпеки та тіньової економіки (рис. 3.1.).

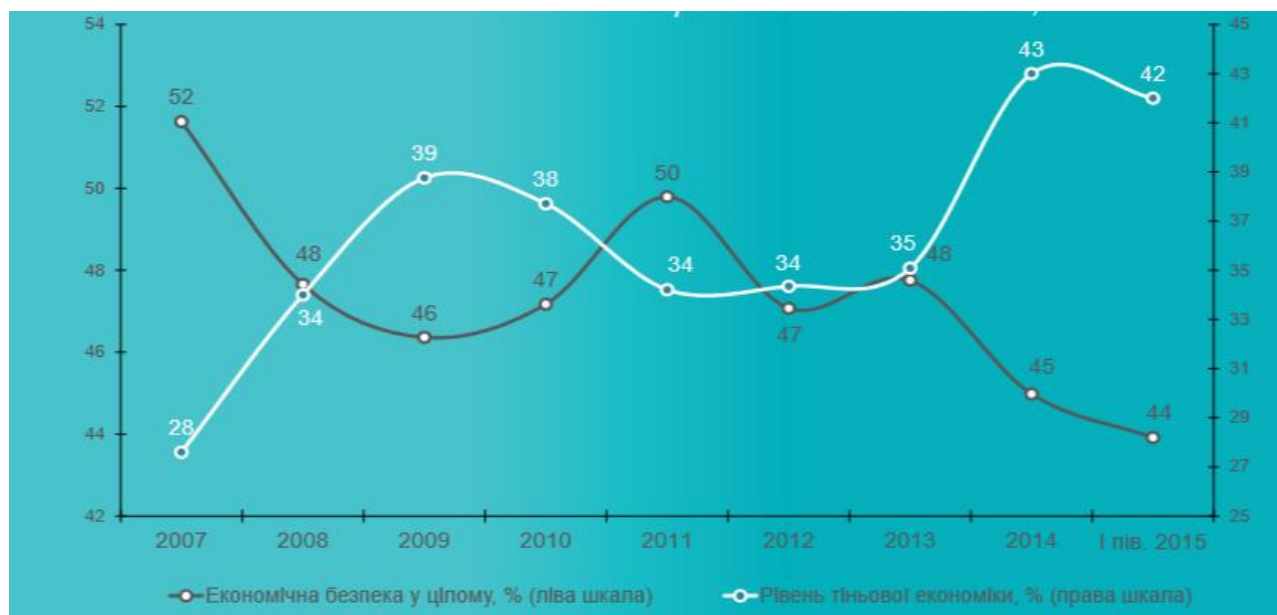

Рис. 3.1. Рівні економічної безпеки України та тіньової економіки, % [73]

В економіці України, починаючи з травня 2015 року, зберігалася позитивна тенденція до стабілізації макроситуації. Очікуваним результатом процесів відносної курсової стабілізації стало зниження рівня інфляції – якщо у квітні 2015 року (до квітня попереднього року) він становив 60,9%, то у грудні 2015 року (до грудня попереднього року) – 43,3%. Дані позитивні тенденції було досягнуто завдяки: фіскальній консолідації та жорсткій монетарній політиці; отриманій фінансово-кредитній допомозі від МВФ; досягнутим домовленостям щодо реструктуризації зовнішнього державного боргу; активізації процесів реформування економіки та поглибленню співпраці з Європейським Союзом; географічній переорієнтації українського експорту (зокрема, у країни ЄС, Африки та Азії); пристосуванню суб'єктів господарювання до нових економічних умов; поступовому відновленню та формуванню нових міжгалузевих зв'язків у економіці у умовах “затухання” інтенсивності конфлікту на сході країни.

За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у 2015 році рівень тіньової економіки склав 40% від офіційного ВВП, що на 3 в.п. менше порівняно з показником 2014 року.

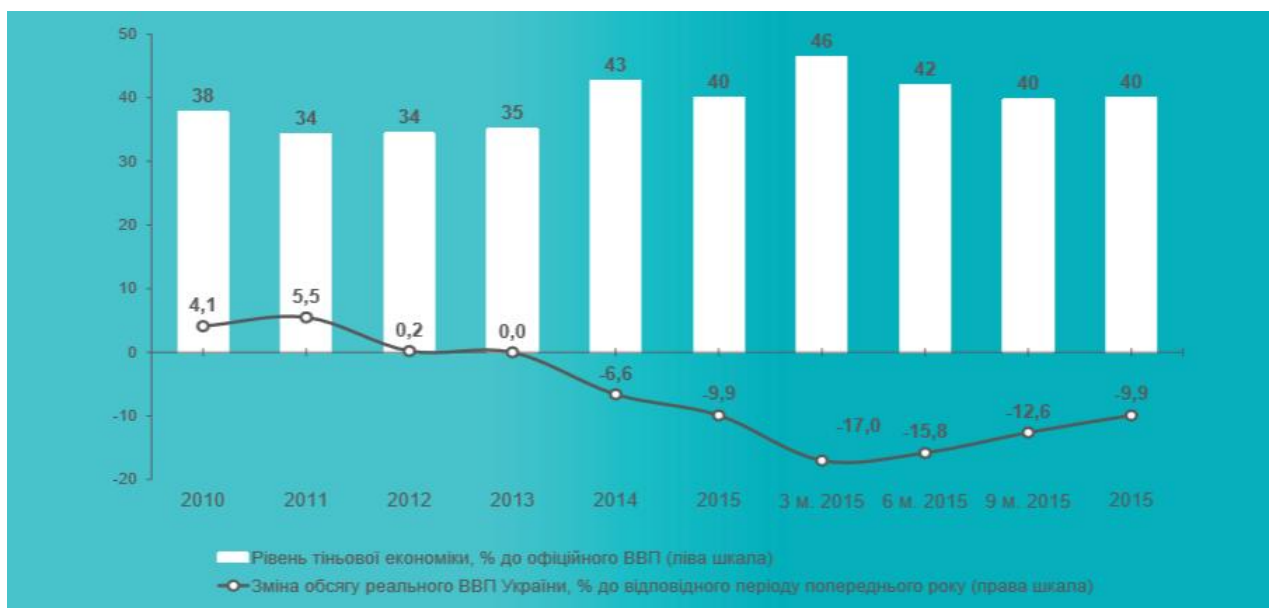

Рис. 3.2. Інтегральний показник рівня тіньової економіки у Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) та темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року) [73]

Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами економічної активності у легальній економіці завдяки поліпшенню інвестиційного та підприємницького клімату у країні та розбудові такого інституційного середовища, тіньова економічна діяльність для якого стала б неефективною. Усі чотири методи, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки, показали зменшення рівня порівняно з 2014 роком. Зокрема: – за методом збитковості підприємств зменшення рівня тіньової економіки склало 9 в.п. (до 26% від обсягу офіційного ВВП), що, значною мірою відбулося завдяки покращенню фінансової ситуації у ВЕД “Операції з нерухомим майном” (що стало наслідком погашення у 2015 році облігацій та єврооблігацій підприємств відповідно до умов здійснення правочинів з державним боргом за державними запозиченнями та гарантованим державою боргом за зовнішніми кредитами).

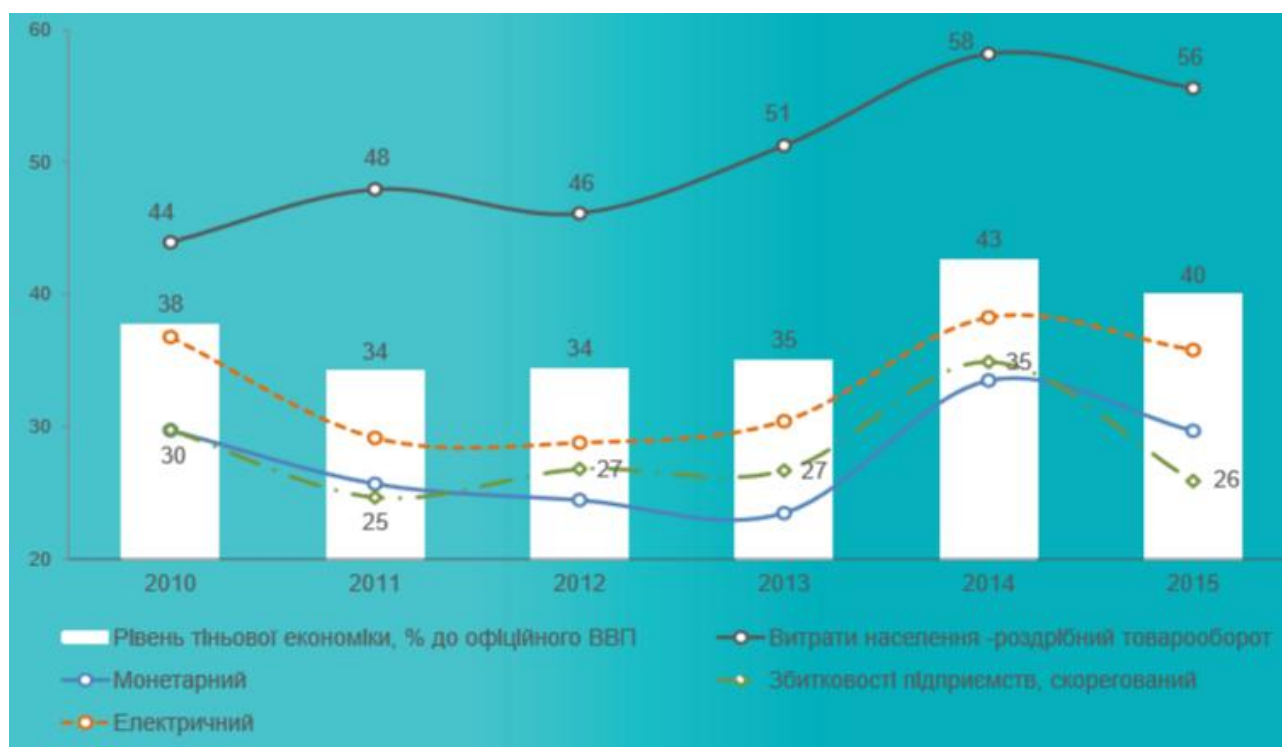

Рис. 3.3. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП [73]

Підсумком 2015 року на тлі відносної стабілізації макроекономічної ситуації в умовах зменшення інтенсивності військового конфлікту на сході країни, а також поступового відновлення та формування нових міжгалузевих зв'язків у економіці стало також скорочення рівнів тіньової економіки у ВЕД.

Серед причин та факторів, які на сьогодні провокують тінізацію економічних відносин в Україні, а також гальмують та ускладнюють на її теренах протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, виокремлюють:

1) незавершеність процесів формування інституційної бази економічної політики;

2) неефективність управління державною власністю та захисту прав власників (серед акціонерних товариств, пакети акцій яких знаходяться у управлінні держави, збиткових набагато більше, ніж у середньому по Україні);

3) податкова система, яка фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків

надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян, що робить прагнення держави легалізувати тіньові капітали неефективними;

4) відсутність реального контролю за платіжними системами, що приводить до застосування небанківських міжнародних переказів грошових коштів;

5) неефективність механізму виконання судових рішень;

6) превалювання системи готівкового грошового обороту, що провокує шахрайські операції, не дозволяє ідентифікувати та перевіряти кінцевого власника», ускладнює можливість виявляти прецеденти фізичного переміщення через кордон значних сум готівкових коштів та відповідних оборотних інструментів на пред'явника [29], унеможливорює реальний контроль за законністю платіжних угод тощо;

7) наявність ефективно діючих корупційних “ринків” державних послуг та суспільних благ [12].

Щорічно Держфінмоніторингом проводиться робота щодо вдосконалення законодавства у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Зокрема участь в опрацюванні зауважень та пропозицій до проекту Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” (реєстр. №3062 від 19.08.2008) з метою підготовки його до розгляду Верховною Радою України у другому читанні.

Слід зазначити, що за результатами проведення Третього раунду оцінки експертів Спеціального комітету Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), який було проведено у вересні-жовтні 2008 року в Україні, рекомендації міжнародних експертів були враховані та відображені у проекті нового закону.

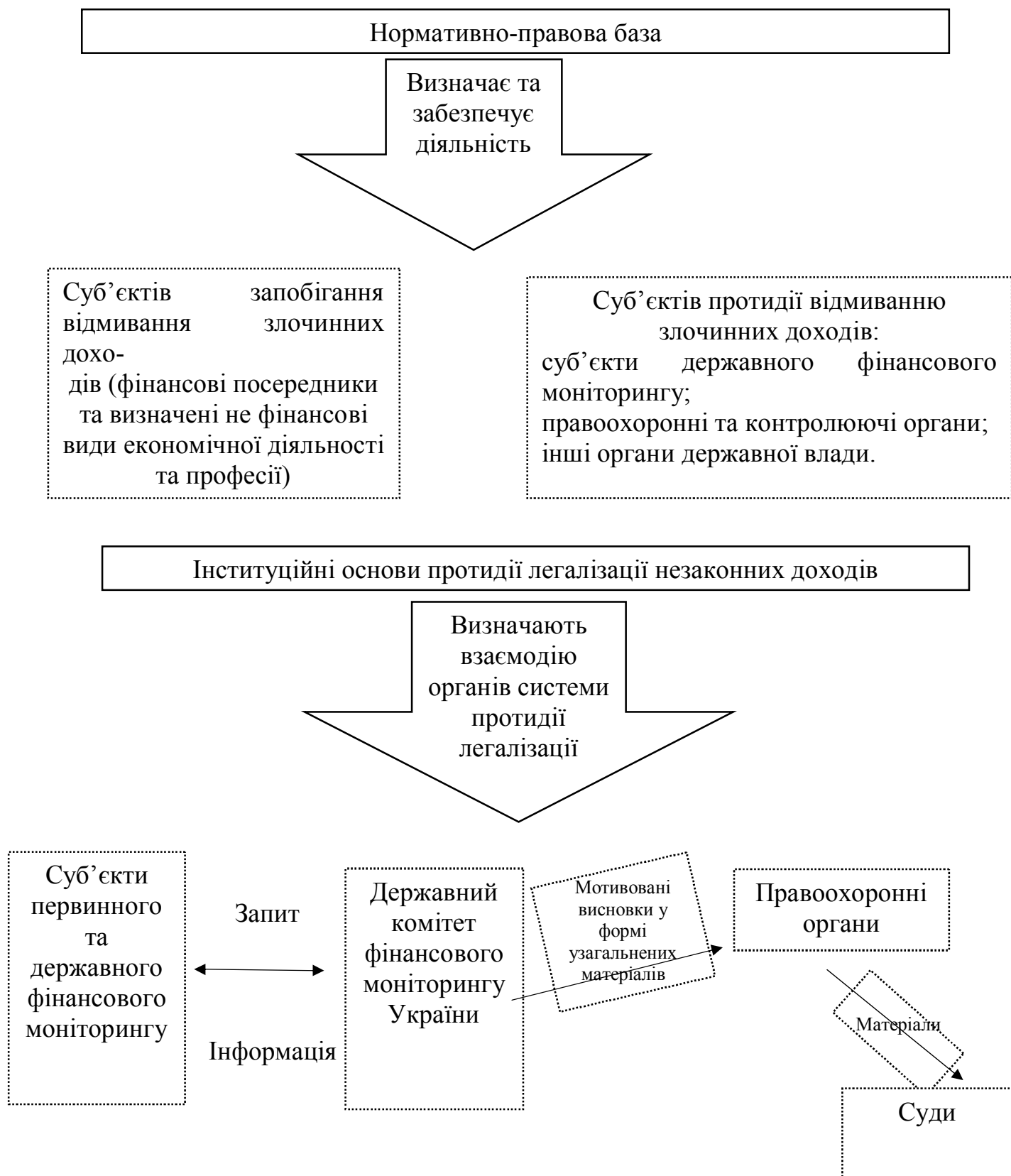

Рис. 3.4. Ознаки оцінки діяльності системи протидії легалізації незаконних доходів у Україні [12]

Позитивним моментом є зниження питомої ваги помилок у повідомленнях. В той же час незначна кількість відкритих кримінальних справ, та ще менша кількість винесених обвинувальних вироків свідчать про низьку ефективність системи протидії легалізації незаконних доходів у цілому. Так із майже 500 порушених кримінальних справ кількість обвинувальних вироків склала лише п'яту частину, та становила 119.

Проаналізуємо роботу системи фінансового моніторингу України з 2005 по 2009 рр. Аналіз взаємодії між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Державним департаментом фінансового моніторингу свідчить, що серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу питома вага банків становить 4%, страхових компаній – 9%, професійних учасників ринку цінних паперів – 39%, кредитних спілок – 16%, ломбардів – 7%, гральних закладів – 21%. у той же час найбільш активними у системі звітування, у розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є банківські установи, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Так, протягом 2009 року від банківських установ було отримано 96,9% повідомлень. При тому, що їх питома вага серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу дорівнює лише 4% [65].

Серед небанківських установ найбільш активним у поданні повідомлень є страховий сектор. Питома вага таких фінансових операцій у загальному обсязі повідомлень небанківського сектору склала 74,9 % (рис. 2.2) [19].

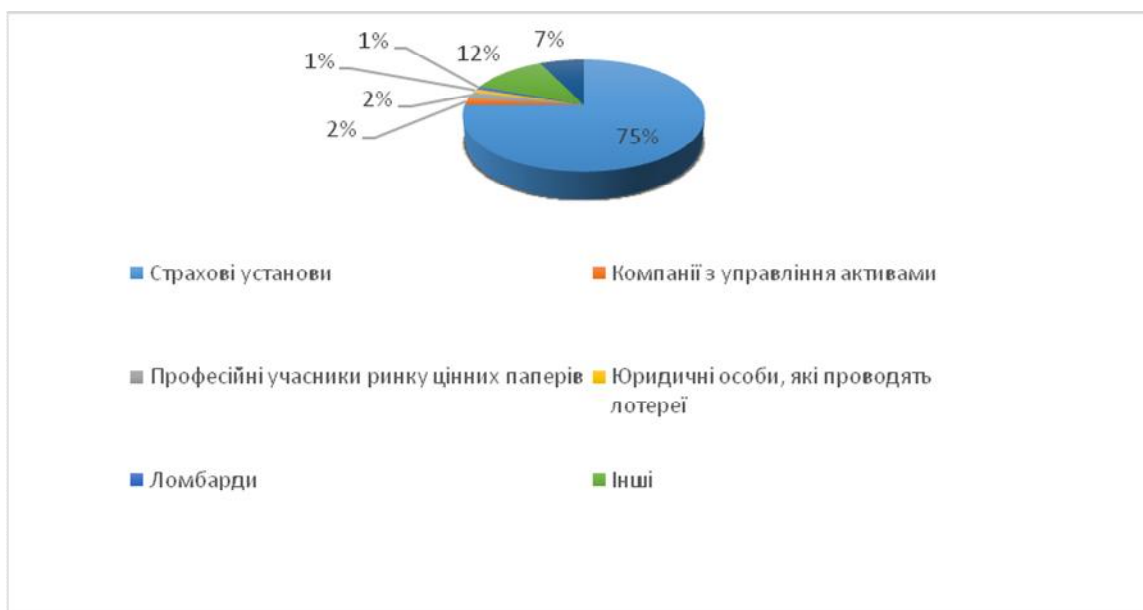

Рис. 3.5. Питома вага повідомлень за видами суб'єктів небанківського фінансового сектору, які отримані Держфінмоніторингом у 2009 році [19]

Дедалі більше поглиблюється взаємодія Держфінмоніторингу України з підрозділами фінансового моніторингу різних країн. На даному етапі Держфінмоніторинг тісно співпрацює у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, з 117 країнами світу та їх кількість постійно зростає (рис. 3.6) [19].

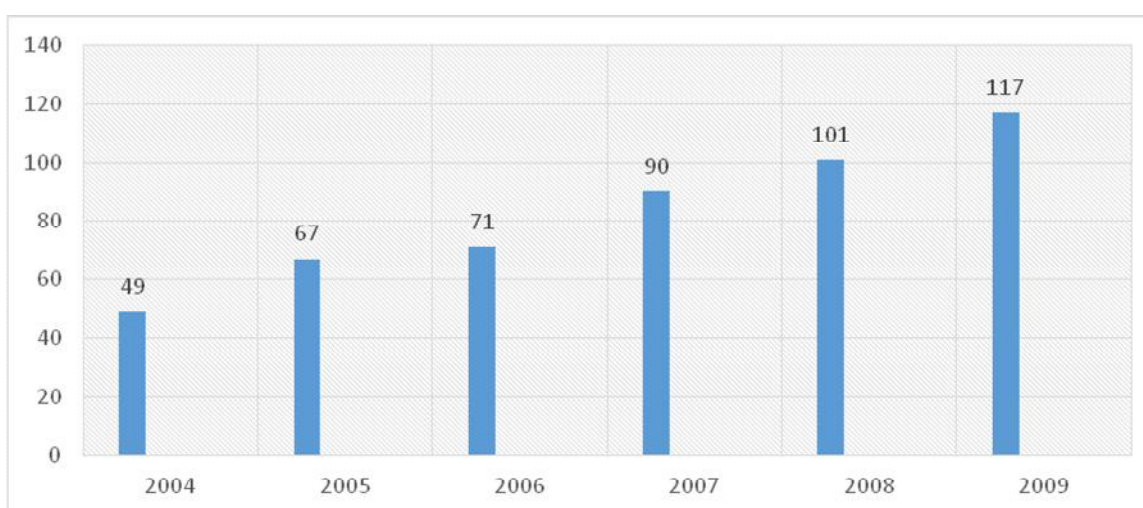

Рис. 3.6. Кількість країн з якими проводиться обмін інформацією за період 2004-2009 рр. [19]

Співробітництво триває за багатьма напрямками, основним з яких є обмін інформацією щодо можливих випадків відмивання коштів або фінансування тероризму.

Держфінмоніторинг України активно співпрацює з такими міжнародними установами та організаціями як

- Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF);
- Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки;
- Спеціальний комітет експертів Ради Європи зі взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL);
- Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (ЄАГ);
- Міжнародний валютний фонд;
- Світовий банк.

З метою покращення якісних й кількісних показників інформаційного обміну, Держфінмоніторинг України продовжує активну експлуатацію мережі інформаційного обміну FIU.NET. Такі сучасні засоби зв'язку сприяють налагодженню зручних та захищених каналів багатостороннього автоматичного обміну інформацією між ПФР країн Європи.

В рамках реалізації проекту технічної допомоги MOLI-UA-2 для забезпечення високої надійності функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів та захищеної мультисервісної автоматизованої корпоративної системи у 2009 році було створено резервний банк даних.

Запроваджена система інформаційного обміну дозволяє покращити діяльність Держфінмоніторингу, шляхом своєчасного реагування на запити. Таким чином, проведена оцінка діяльності системи протидії легалізації незаконних доходів дозволяє говорити про поступове покращення ефективності її діяльності. Проте існують та проблеми, які гальмують розвиток даної системи.

Однак, основними проблемами українського фінансового моніторингу, на думку комітету є:

- повна відсутність у законодавстві визначення так званого PEP (Politically Exposed Person), тобто впливових політичних осіб, до яких належать: глави держав, урядів, міністри, їхні заступники, депутати, судді, члени правління центральних банків, послы, повірені у справах, вище військово керівництво, регіональні державні керівники та керівники державних підприємств;

- відсутність вимог у фінансових інститутах до належної системи управління ризиками при роботі з клієнтами;

- відсутність вимог до визначення критеріїв роботи з такими клієнтами та критеріїв їх визначення;

- відсутність вимог до заходів визначення джерел добробуту та доходів таких осіб;

- відсутність вимог до проведення моніторингу роботи з такими особами;

- відсутність чітких вимог до політики та процедур, спрямованих на визначення особливих ризиків, пов'язаних з прихованими бізнес-зв'язками та трансакціями;

- для небанківських фінансових інститутів немає вимог для змісту даних ідентифікацій за останні п'ять років;

- немає чітких вимог для перевірки підстав та цілей незвичайних операцій клієнтів;

- присутні протиріччя у проведенні реєстрації трансакцій суб'єктів фінансового моніторингу;

- деякі учасники фінансових операцій (агенти з нерухомості, продавці цінностей, адвокати, нотаріуси, компанії з наданням послуг) не мають зобов'язань, що відповідають рекомендаціям FATF;

- немає вимог у законодавстві, які мають бути направлені на діяльність казино, ідентифікації клієнтів, обмежень за сумами ставок та виграшів тощо.

Отже, здійснений аналіз у цілому свідчить про значний поступ у забезпеченні фінансової системи України щодо її використання для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму.

Покращення системи протидії легалізації незаконних доходів сприятиме становленню та розвитку у Україні демократичної правової держави, захисту її національних інтересів, прискорить процеси інтеграції до Європейського Союзу.

3.2. Міжнародний досвід та адаптація до механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів

З проблемою “брудних” грошей у різний час зіткнулися більшість держав світу. Разом з тим відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом є одним з яскравих прикладів того, як швидко орієнтуються злочинці у прогалинах законодавства різних держав.

Перші акти у галузі протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, датуються 1988 р. У грудні 1988 р. керівники Центральних банків “Великої сімки” прийняли Декларацію з принципових положень. В цьому документі зазначається, що довіра громадськості до банків може бути підірвана через те, що вони пов’язані із злочинцями.

Державами ЄС була прийнята Підсумкова декларація Паризької конференції парламентів ЄС щодо боротьби з відмиванням грошей від 8 лютого 2002 р., у якій одним із визначальних положень є санкції проти країн, що не співпрацюють у сфері боротьби з відмиванням грошей.

Із середини 1980 р. міжнародна спільнота розпочала активну боротьбу з відмиванням коштів кримінального походження. З огляду на актуальність проблем, пов’язаних із відмиванням злочинно набутих коштів, на зустрічі керівників країн “Великої сімки” у Парижі у 1989 р. було створено Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом (далі – FATF).

FATF – міждержавний орган, що розробляє політику боротьби з легалізацією коштів, набутих злочинним шляхом, та сприяє її виконанню на національному та міжнародному рівні. Секретаріат FATF знаходиться у Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Діяльність FATF спрямовано на виконання таких завдань:

- поширення інформації про заходи у сфері боротьби з відмиванням грошей на всіх континентах та у всіх регіонах світу;
- здійснення моніторингу реалізації Сорока рекомендацій у країнах – членах FATF;
- огляд тенденцій у сфері відмивання грошей та відповідних контрзаходів (проведення “типологічних досліджень” з метою виявлення нових схем відмивання коштів) тощо.

Основне завдання FATF – це забезпечити прийняття усіма фінансовими центрами міжнародних стандартів у сфері запобігання, виявлення та притягнення до відповідальності за відмивання грошей. FATF має право застосовувати певні заходи впливу, що можуть виражатися у направленні попереджень окремій країні, внесенні країни до “чорного списку” (списку країн, що не співпрацюють з FATF з питань боротьби з відмиванням коштів), аж до застосування рекомендацій щодо обмеження співробітництва з країнами-порушниками. Наслідком застосування таких санкцій можуть бути обмеження та зупинення розрахунків, блокування коштів на кореспондентських рахунках банків та рахунках підприємств, закриття цих рахунків тощо.

Група країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей (АТГ) була створена з метою забезпечення прийняття, упровадження та застосування стандартів запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Група країн АТГ зосередила свої зусилля на питаннях допомоги у впровадженні у законодавство країн регіону норм щодо запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів, взаємодії правової допомоги, конфіскації, вилучення майна та екстрадиції, а також у створенні підрозділів фінансової розвідки.

Законодавство Італії зобов'язує банки та інші посередницькі структури вести детальну документацію щодо валютних операцій резидентів, аби не пропустити спроби відмивання коштів. Кримінальний кодекс Італії передбачає покарання у вигляді позбавлення волі від 7 до 12 років та штраф. Покарання може бути збільшено, якщо такі ж дії вчиняють посадові особи, використовуючи при цьому своє службове становище.

В Україні, обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають фінансові операції, сума яких дорівнює чи перевищує 150 тисяч гривень та які мають одну або більше ознак, визначених Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом”. Крім того, згідно із Законом України “Про банки та банківську діяльність” українські банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, що здійснюють операції з готівкою без відкриття рахунку на суму, що перевищує еквівалент 150 тисяч гривень.

Відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, передбачена Кримінальним Кодексом України та карається позбавленням волі на строк від 3 до 15 років з конфіскацією майна.

Таким чином в Україні відповідальність за легалізацію злочинних коштів та неповідомлення або незаконне розголошення інформації про осіб, що здійснюють сумнівні (підозрілі) операції, є однією із найбільш суворих у світі [12].

3.3. Удосконалення системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській системі України

Елементом фінансової та економічної системи країни є банківська система країни, без участі якого легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму неможливі, що виступає не лише як посередник між учасниками легалізації незаконних доходів, протей як самостійний учасник процесу легалізації. За даними Державного комітету фінансового моніторингу України найбільш активним суб'єктом первинного фінансового моніторингу є банківські

установи, які надсилають близько 97% повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Система протидії легалізації незаконних доходів у банківській сфері України базується на наступних нормативно-правових актах:

– Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”;

– Закон України “Про банки та банківську діяльність”;

– “Положення про здійснення банками фінансового моніторингу” (постанова Правління НБУ від 14.05.2003 № 189);

– інші нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Державного комітету фінансового моніторингу України, Національного банку України, а також міжнародні стандарти та рекомендації [30, 47-61].

– Боротьба з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму у банківській системі України ведеться на двох рівнях – рівні Національного банку України (тобто банківської системи у цілому) та на рівні окремих банків.

В структурі Національного банку України виділено Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму, структура якого представлена на рис. 3.7.

Рис. 3.7. Структура Департаменту з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму

Відповідно до Положення “Про здійснення банками фінансового моніторингу”, а також Закону України “Про банки та банківську діяльність” до загальних вимог здійснення фінансового моніторингу у банку відносять:

- виявлення та реєстрація банками фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- ідентифікація клієнтів;
- надання банками спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу інформації у відповідності з вимогами законів України з питань протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [52].

В рамках забезпечення реалізації цих вимог банки зобов’язані здійснювати наступні заходи:

- 1) здійснювати ідентифікацію та вивчення клієнтів у випадках, установлених законом;
- 2) забезпечувати виявлення, реєстрацію та повідомлення Держфінмоніторингу про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу;
- 3) проводити аналіз відповідності фінансових операцій, що проводяться клієнтом, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан;
- 4) вживати належних заходів для обмеження ризику зловживань, пов’язаних з послугами, що надаються з використанням новітніх технологій, зокрема забезпечують проведення операцій без безпосереднього контакту з клієнтом;
- 5) сприяти працівникам Держфінмоніторингу у проведенні аналізу фінансових операцій, що підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу;
- 6) забезпечувати підвищення кваліфікації працівників, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;
- 7) інші заходи, передбачені законодавством України [51].

Якщо схематично представити систему боротьби з легалізацією злочинних доходів на рівні банків, то вона буде мати наступний вигляд (рис. 3.8).

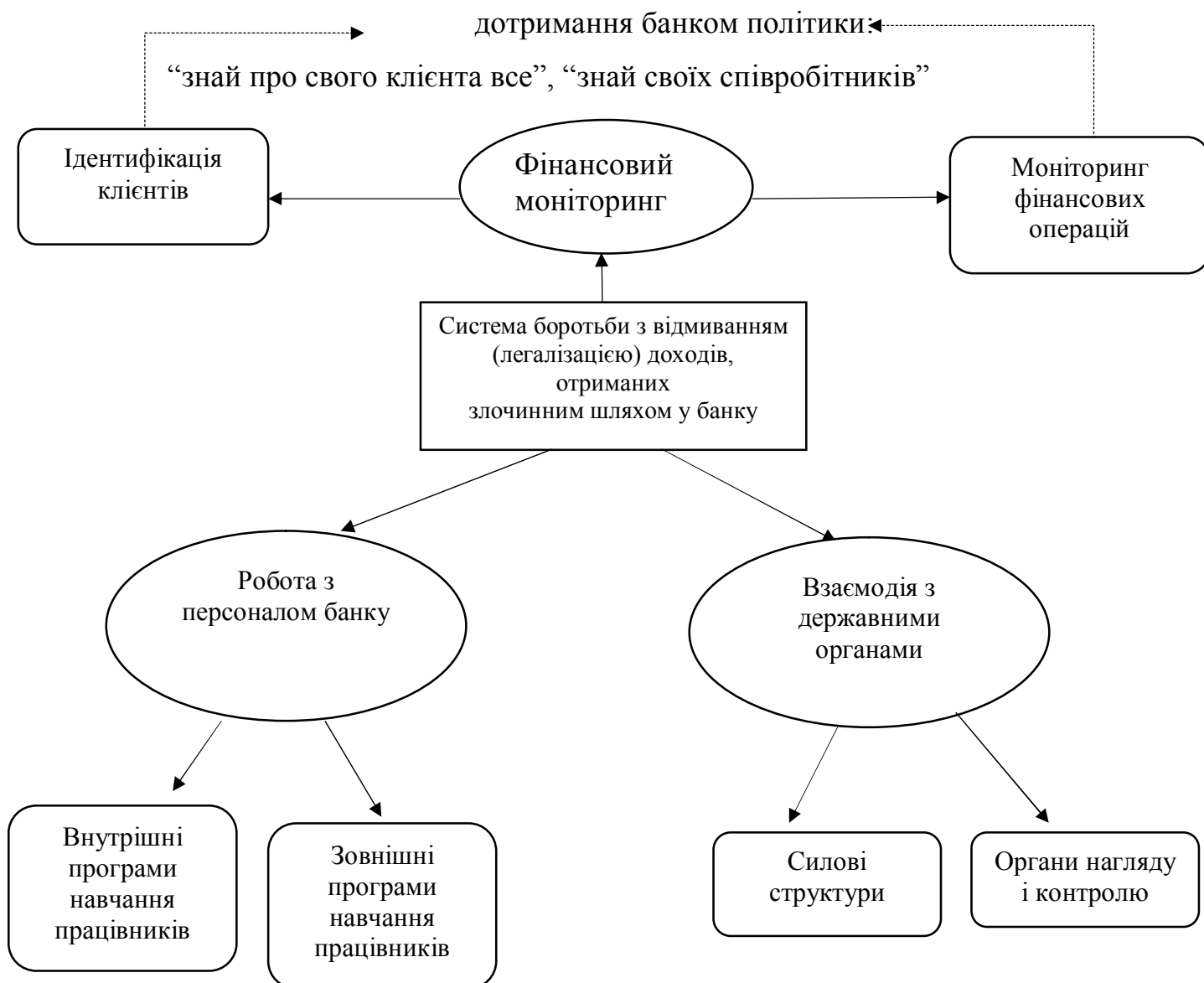

Рис. 3.8. Системи боротьби з відмиванням (легалізацією) доходів, отриманих злочинним шляхом у банку [51]

Розглянемо більш детально кожну зі складових системи боротьби з відмиванням (легалізацією) доходів у банку. Базовим елементом системи протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму у банку є фінансовий моніторинг. Який включає проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [51].

Схематично процес фінансового моніторингу у банківській системі України представлений на рис. 3.9.

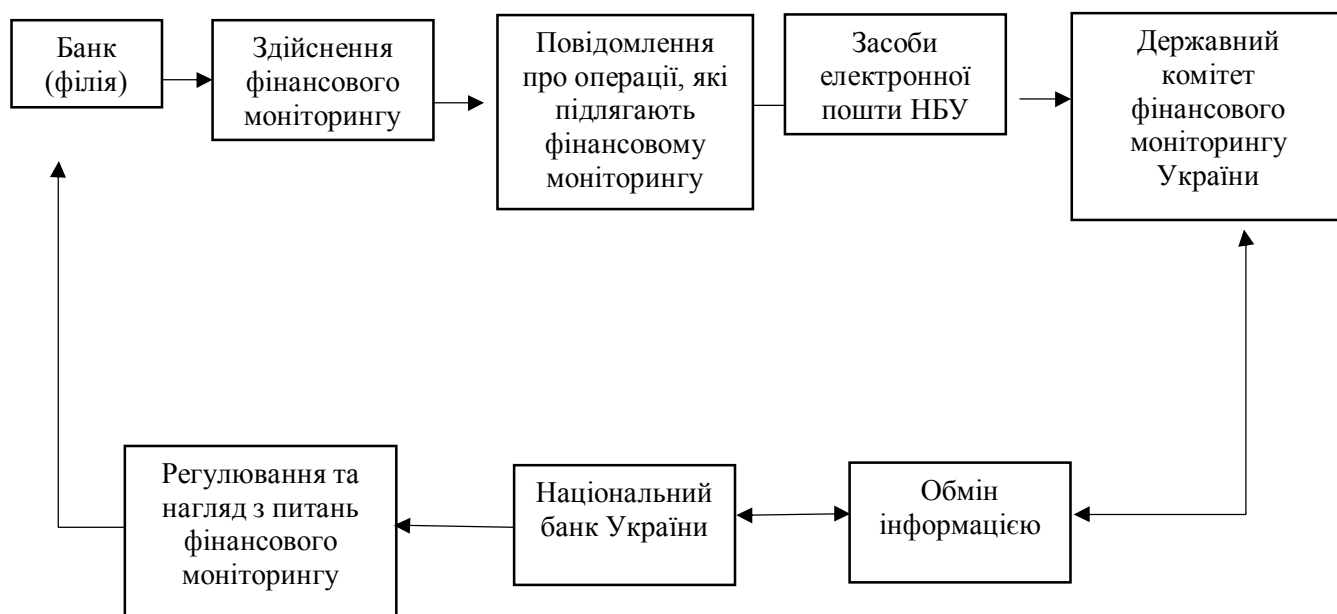

Рис. 3.9. Процес фінансового моніторингу у банківській системі України [51]

Фінансові операції у відповідності з Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” поділяються на:

- 1) фінансові операції, що підлягають обов’язковому фінансовому моніторингу (сума операції дорівнює або більше 150000 грн);
- 2) фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу (якщо операція має одну а бо більше ознак, визначених ст. 16 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”) [51].

Таким чином організацію фінансового моніторингу на рівні конкретного банку, схематично можна представити так (рис. 3.10).

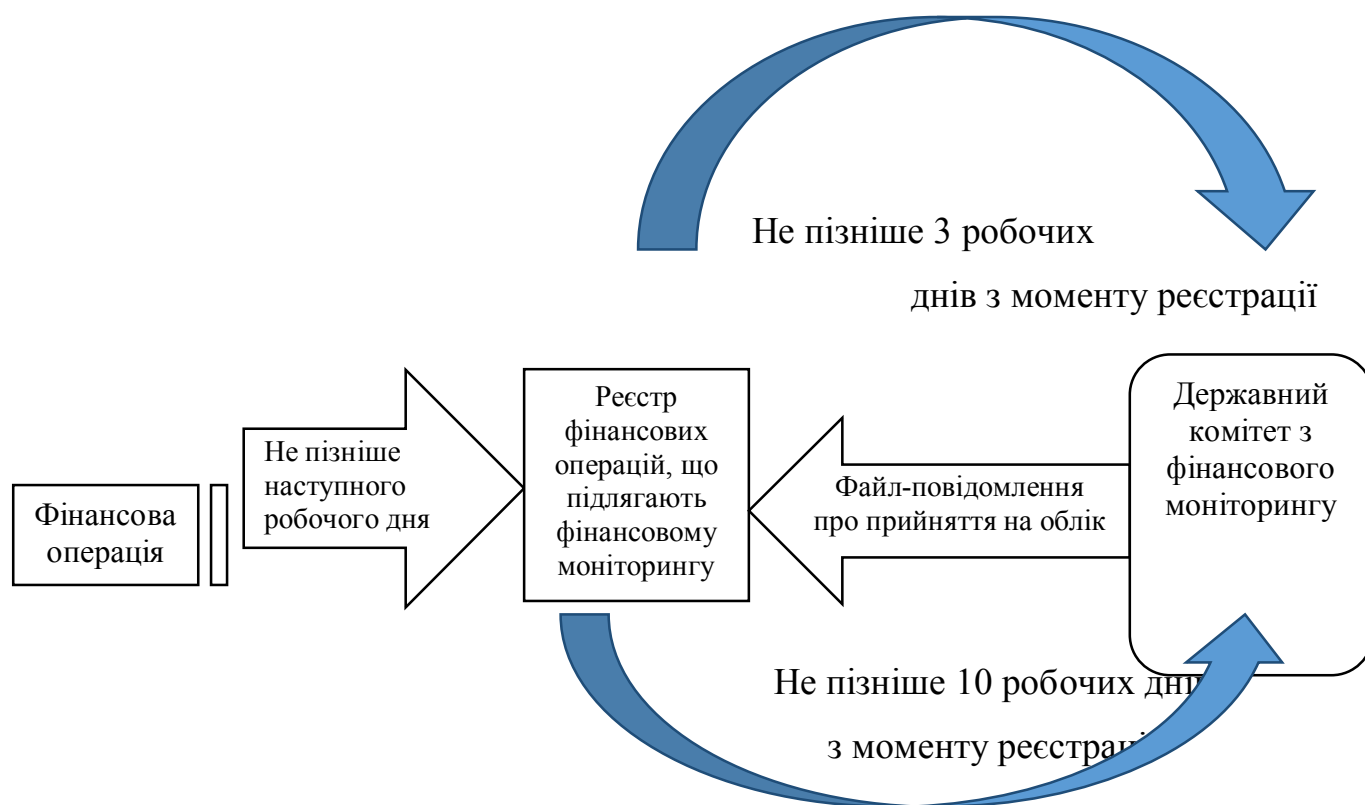

Рис. 3.10. Процес фінансового моніторингу у банку [50]

Важливим елементом системи протидії легалізації незаконних доходів у банку та фінансуванню тероризму є робота з персоналом. Це комплекс заходів, що спрямований на підвищення кваліфікації працівників банку у сфері протидії легалізації злочинних доходів.

Необхідним елементом системи протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму є взаємодія банку із зовнішніми інститутами. Оскільки банк є ключовою ланкою майже у кожній схемі відмивання грошей, він є незамінним джерелом інформації для державних органів, що займаються попередженням та боротьбою з даним видом злочинності.

Досвід західних банків, аналіз та оцінка їх підходів до боротьби з легалізацією незаконних доходів та протидії фінансуванню тероризму дозволив виділити наступні внутрішньобанківські інструменти (політики):

- “знай про клієнта все”;
- “знай своїх співробітників”.

Політика “знай про клієнта все” стосується ідентифікації клієнта та розуміння суті діяльності, ідентифікації осіб з якими має справу клієнт, передбачає оцінку відповідності операції, що хоче провести клієнт суті його діяльності [14].

Політика “знай своїх співробітників” застосовується при прийнятті на роботу співробітника, особливо на відповідальну посаду. Згідно з даним підходом банк створює власну базу даних недоброзичливих співробітників, осіб що були замішані у операціях з відмивання грошей або інших фінансових махінаціях [15].

Головний висновок з аналізу системи протидії легалізації незаконних доходів у банківській системі України наступний: законодавство було створене на базі міжнародного досвіду та з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій з боротьби з відмиванням коштів. Воно є одним з найсучасніших у світі та цілком відповідає тим правилам та стандартам, що існують у світі.

Національний банк України та Державний комітет фінансового моніторингу контролюють виконання законодавства, а банки у цілому сумлінно його виконують. (за період 2005-2007 роки кількість випадків порушення банківськими установами законодавства (за даними Національного банку України) скоротилась більш ніж у 100 разів з 3763 до 363 випадків, а кількість банків, що несвоєчасно подавали відповідні повідомлення у 2007 році склала лише 3 [5].

Головною проблемою законодавства України у сфері запобігання легалізації незаконних доходів є відсутність синергетичного ефекту та взаємодії між його окремими положеннями, що призводить до фактичної непрацездатності. Маємо типовий приклад формального підходу, коли всі дії були спрямовані не на побудову реально працюючої системи саме в умовах України, а на задоволення вимог міжнародних організацій та на відповідність стандартам розвинених країн. Головною проблемою є те, що одні положення нормативних актів не взаємодіють з іншими. Наприклад, банки зобов'язані здійснювати ідентифікацію клієнтів та проводити політику “знай свого клієнта”. Це міжнародна практика, яка допомагає вже на початкових стадіях уникнути проблем з легалізацією незаконних доходів у банку. Згідно з іншими положеннями, банки зобов'язані повідомляти Уповноважений орган про всі операції, сума яких перевищує певний ліміт (на

теперішній час це 150000 грн). Дана сума є адекватною та корелює з розмірами операцій, що підлягають фінансовому моніторингу у інших країнах. Проте операцій на такі суми особливо у системних банках бувають сотні у день. Відповідно кожна треба обробити, направити до Уповноваженого органу. Це досить значний обсяг роботи, яка на 90% є непотрібною, оскільки основна маса операцій проводилась клієнтами, що не мають жодного відношення до відмивання “брудних” грошей чи фінансування тероризму.

Виходом з цієї ситуації є забезпечення взаємодії між окремими складовими законодавства та досягнення синергетичного ефекту від його роботи. Необхідно на законодавчому рівні розробити та закріпити методіку, щодо визначення рівня довіри клієнта та дій банку у сфері фінансового моніторингу, залежно від нього (рівня довіри). Для визначення рівня довіри доцільно використовувати бінарну методіку експрес-оцінки на базі ряду критеріїв, підсумок балів за всіма критеріями дозволить визначити рівень довіри до клієнта. Перелік пропонованих критеріїв та їх бінарна оцінка наведені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Критерії для визначення рівня довіри клієнта та їх бінарні оцінки

№	Критерій	Бінарна оцінка у випадку відповідності	
		Так	Ні
1	2	3	4
1	В історії клієнта не було випадків операцій, що були класифіковані як легалізація злочинних доходів або фінансування тероризму	1	0
2	Серед власників істотної участі у статутному фонді клієнта немає осіб, що були пов'язані з легалізацією злочинних доходів або фінансуванням тероризму	1	0
3	Серед найбільших контрагентів клієнта немає таких, що були пов'язані з легалізацією злочинних доходів або фінансуванням тероризму	1	0
4	Серед контрагентів клієнта немає офшорних компанії	1	0

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4
5	Серед власників істотної участі у статутному фонді клієнта немає осіб, що володіють офшорними компаніями	1	0
6	Серед власників істотної участі у статутному фонді найбільших контрагентів клієнта немає таких, що були пов'язані з легалізацією злочинних доходів або фінансуванням тероризму	1	0
7	Серед власників істотної участі у статутному фонді найбільших контрагентів клієнта немає таких, що володіють офшорними компаніями	1	0
8	Серед найбільших контрагентів клієнта немає таких, що часто здійснюють операції з/через офшорні компанії	1	0
9	Діяльність клієнта та походження коштів зрозумілі банку	1	0
10	Відповідно до критеріїв, визначених у Постанові НБУ №189 клієнт банку є клієнтом з низьким рівнем	1	0

Розподіл рівнів довіри за кількістю набраних балів та рекомендовані дії з фінансового моніторингу їх операцій.

Таблиця 3.3

Розподіл рівнів довіри за кількістю набраних балів та рекомендовані дії з фінансового моніторингу їх операцій

Рівень довіри до клієнта	Кількість балів	Фінансовий моніторинг операцій у банку
1	2	3
Абсолютний	9-10	Не здійснюється
Високий	7-8	Здійснюється у випадках значного перевищення суми операції законодавчо визначеної суми
Звичайний	5-6	Здійснюється у звичайному режимі (повідомляється Уповноважений орган у випадках перевищення суми по операції еквівалентну 150000 грн)
Низький	3-4	Здійснюється посилений контроль за здійсненими операціями з обов'язковим повідомленням Уповноваженого органу, додатковий аналіз контрагентів за операцією

Продовження табл. 3.3

1	2	3
Відсутній	0-2	Операція зупиняється або кожна операція ретельно перевіряється та повідомляється про її здійснення Уповноважений орган

Банк згідно з запропонованою класифікацією, визначає рівень довіри до клієнту та здійснює дії з фінансового моніторингу відповідно визначеного рівня.

Для того, щоб полегшити та стандартизувати запроповану експрес-оцінку рівня довіри до клієнта, необхідно на рівні Державного комітету фінансового моніторингу України створити єдину базу за економічними суб'єктами (фізичними чи юридичними особами), які підозрюються чи приймали участь у операціях, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів та фінансування тероризму.

Оскільки на сьогоднішній день обмін інформацією між Уповноваженим органом та суб'єктами фінансового моніторингу є одностороннім (рис. 3.11), доступ суб'єктів моніторингу (банків у тому числі) до бази даних Уповноваженого органу та виведення її на якісно новий рівень з точки зору наповнення, значно підвищать ефективність роботи системи протидії легалізації незаконних доходів та фінансування тероризму.

Як показує практика, більшість українських банків (особливо це стосується невеликих банків) не приділяють достатньої уваги питанням внутрішнього моніторингу, обмежуючись виконанням суто обов'язкових вимог законодавства, ігноруючи рекомендаційні положення. Необхідно на законодавчому рівні провадити норму про обов'язковість виділення окремої структурної одиниці банком для забезпечення ефективної діяльності з фінансового моніторингу.

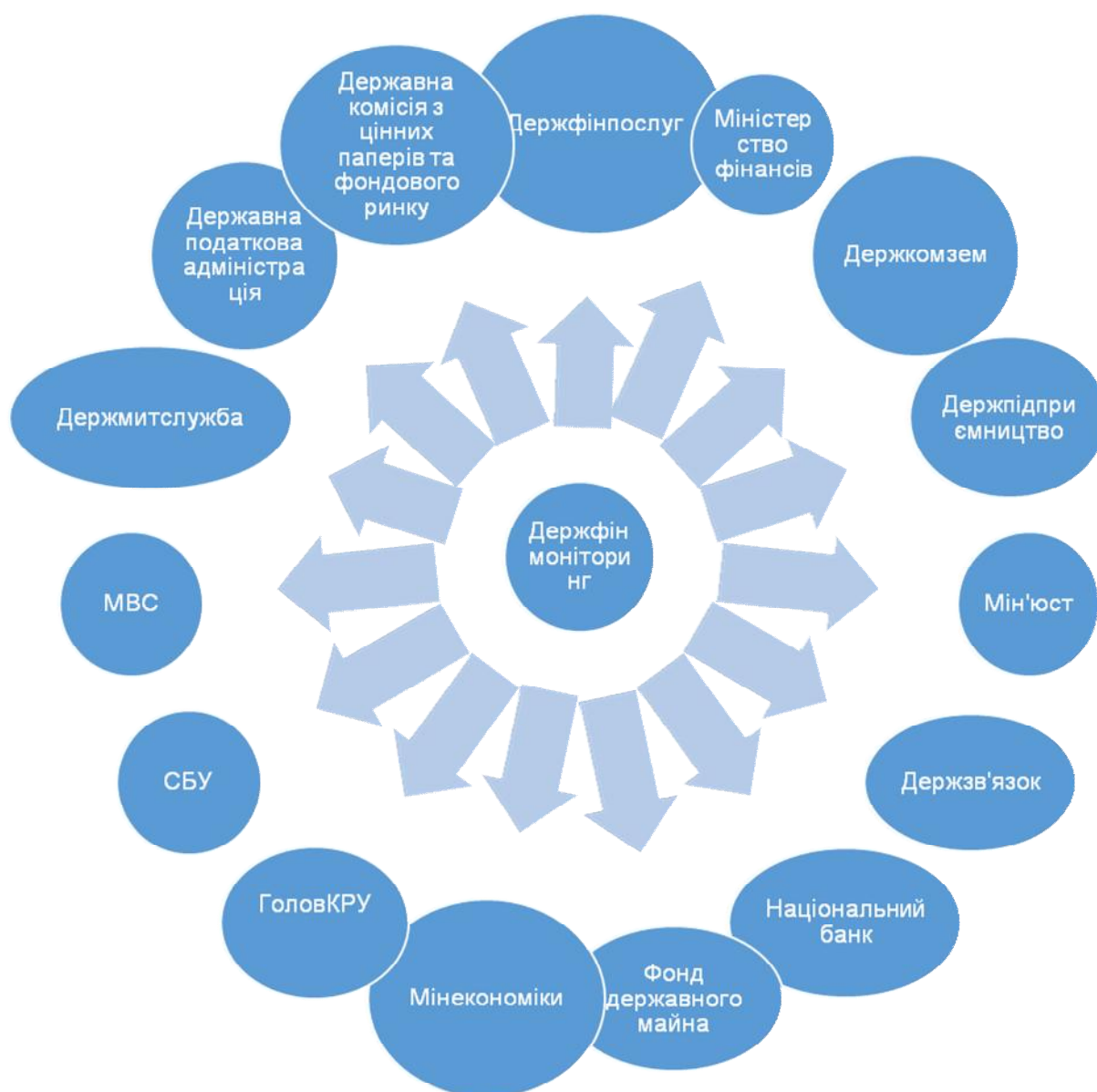

Рис. 3.11. Структура єдиної інформаційної системи Держфінмоніторингу України

Звичайно розміри та обсяги такої одиниці (підрозділу) залежатимуть від розмірів банку, втім у якості базового методичного підходу можна використовувати структуру підрозділу, що представлена на рис. 3.12.

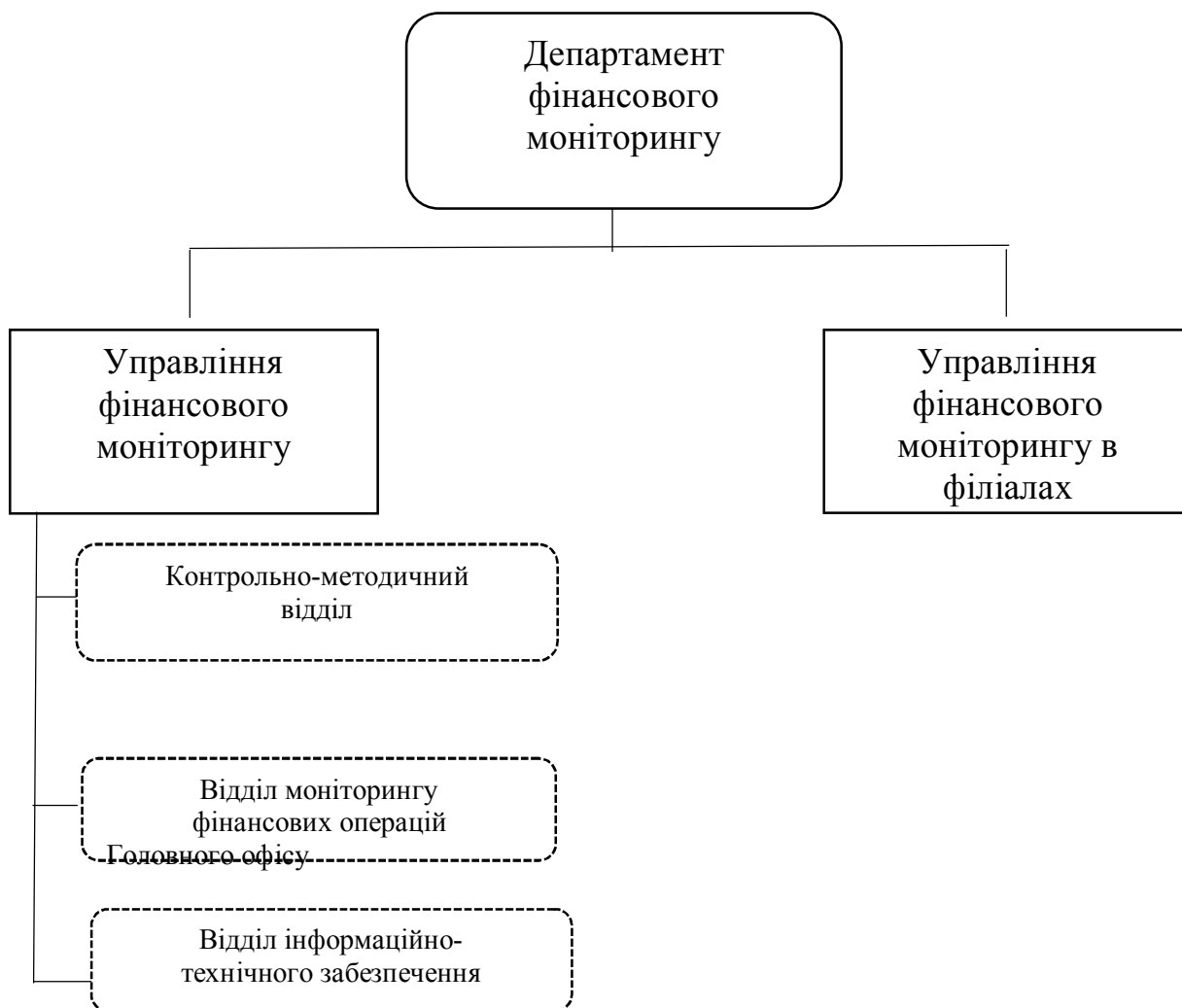

Рис. 3.12. Пропонована структура спеціального підрозділу банку щодо здійснення фінансового моніторингу

В рамках Центрального офісу банку пропонується створення Департаменту фінансового моніторингу, яке з одного боку буде забезпечувати фінансовий моніторинг у банку, а з іншого буде займатись аналітичною та методичною роботою.

Доцільним також є виділення окремого відділу інформаційних технологій та технічного забезпечення, оскільки на сьогоднішній день більшість інформації надходить, обробляється та передається саме у електронному вигляді, для чого банку необхідна безперебійна робота інформаційної системи.

До основних функцій пропонованого підрозділу варто віднести наступні:

1. Контроль відповідності діяльності обласних філій банку та підрозділів головного офісу вимогам Законів України, внутрішнім документам банку та іншим

нормативним актам щодо запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

2. Формування та надання Національному банку України щомісячно звітності щодо фінансових операцій банку, які підлягають фінансовому моніторингу, та щоквартальною – про кількість клієнтів, які підлягають ідентифікації.

3. Надання Державному комітету фінансового моніторингу України інформації про фінансові операції, які проводяться у банку та підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу, щодо фінансових операцій клієнтів, включених у список осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, та у інших, передбачених законодавством випадках.

4. Сприяння уповноваженим представникам Національного банку України під час проведення ними інспекторських перевірок діяльності Банку по питаннях, які відносяться до їх компетенції.

5. Надання, відповідно до законодавства, на запити Державного комітету фінансового моніторингу України додаткової інформації, пов'язаної з фінансовими операціями, які стали об'єктом фінансового моніторингу.

6. Ознайомлення співробітників з міжнародними документами, законодавством України, рекомендаціями Базельського комітету банківського нагляду щодо питань запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму, внутрішньобанківських документами.

7. Проведення навчально-методичних семінар по підвищенню кваліфікації працівників банку у сфері протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму.

8. Використання програмного забезпечення по виявленню та блокуванню операцій, які здійснюються у користь або за дорученням клієнта банку, якщо її учасником є особа, яка включена у список осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності, безпосередньо до її проведення.

Підводячи підсумки аналізу системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській сфері України відмітимо, що вона була створена з

використанням міжнародного досвіду на базі сучасного законодавства, що відповідає світовим стандартам. Система протидії складається з суб'єктів державного фінансового моніторингу Національного банку України та Державного комітету фінансового моніторингу України та первинних суб'єктів фінансового моніторингу – банків. На сьогоднішній день система працює неефективно. Коефіцієнт її корисної дії майже дорівнює нулю, що пов'язане з відсутністю зв'язку між окремими елементами законодавства та системи протидії у боротьбі з легалізацією. Для підвищення ефективності протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму пропонується обов'язкове впровадження у організаційну структуру банку спеціального структурного підрозділу, функції та структура якого запропоновані у роботі.

Висновки до розділу 3

Для розв'язання проблеми недосконалості системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом пропонується поєднання окремих заходів у боротьбі з легалізацією з метою досягнення синергетичного ефекту на базі визначення рівня довіри до клієнта та класифікації дій з фінансового моніторингу з боку банків, відповідно до запропонованих науково-методичних підходів. Пропонується обов'язкове впровадження у організаційну структуру банку спеціального структурного підрозділу, функції та структура якого запропоновані у роботі.

В даній роботі розроблена методика оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом на основі проведення експрес-оцінки відповідного ризику, що надає наступні можливості: визначити інтегральний рівень ризику використання банківської системи з метою відмивання доходів отриманих злочинним шляхом на основі агрегування трьох ключових напрямків банків (групи показників, що характеризують: внутрішні фактори впливу, операційну діяльність, фактори законодавчого характеру); ідентифікація ступеня

впливу кожного з трьох груп факторів діяльності банків на інтегральний рівень ризику та виявлення проблемних аспектів діяльності банківських установ у розрізі кожного з них; забезпечити оперативність, гнучкість та ефективність прийняття управлінських рішень щодо формування комплексу заходів відносно планування інспекційних перевірок їх черговості та рівня проведення.

Система складається з суб'єктів державного фінансового моніторингу - Національного банку України та Державного комітету фінансового моніторингу України та первинних суб'єктів фінансового моніторингу – банків. На сьогоднішній день система працює вкрай неефективно, коефіцієнт її корисної дії майже дорівнює нулю, що пов'язане з відсутністю зв'язку між окремими елементами законодавства та системи протидії легалізації незаконних доходів.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження свідчать, що проблема легалізації незаконних доходів є важливою та актуальною для України та безпосередньо пов'язана з тіньовим сектором економіки. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених даній сфері економічних відносин, ще не існує єдиного визначення тіньової економіки. Беручи до уваги різні позиції вчених, у роботі було розроблено власне визначення терміну: тіньова економіка – це сукупність економічних відносин, яка об'єднує злочинні види діяльності, а також такі види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, проте в силу ухиляння від державного контролю вони порушують податкове законодавство та/або законодавство про державну реєстрацію з метою мінімізації витрат та одержання високих доходів.

Окрему увагу було приділено доходам, отриманим злочинним шляхом, що розглядалися як форма прояву та наслідок існування тіньової економіки. Під доходами, отриманими злочинним шляхом, запропоновано розуміти будь-яку економічну вигоду, що може складатися з матеріальної власності чи власності, вираженої у правах, одержання якої пов'язане з порушенням законодавства будь-якого ступеня важкості.

Враховуючи погляди вчених на сутність легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, було запропоновано власне тлумачення цього поняття: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це сукупність фінансових операцій, виконання яких унеможлиблює встановлення джерел походження незаконних доходів та тим самим забезпечує їх легітимність.

Найбільш поширеною моделлю процесу легалізації незаконних доходів є трифазова модель, у межах якої виділяють 3 основні стадії: розміщення, розшарування, інтеграція. Найбільша вірогідність викриття факту легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, притаманна першій стадії.

Проаналізувавши державне регулювання протидії легалізації (відмиванню) незаконних доходів та фінансування тероризму у Україні, ми прийшли до висновку,

що вона відповідає сучасним вимогам та стандартам. Система протидії легалізації незаконних доходів у Україні є дворівневою та складається з суб'єктів первинного рівня та державного. В Україні функціонує спеціальний державний орган з питань моніторингу та боротьби з легалізацією незаконних доходів – Державний комітет з фінансового моніторингу.

Україна активно співпрацює з основними міжнародними організаціями у боротьбі з легалізацією злочинних доходів та фінансування тероризму. За менш ніж 15 років активної співпраці Держфінмоніторингу з міжнародними організаціями було досягнуто значних успіхів у сфері боротьби з відмиванням незаконних доходів. Зокрема Україну було виключено з чорного списку FATF, українські експерти на постійній основі беруть участь у засіданнях FATF, Егмонтської Групи, Комітету MONEYVAL, Євразійської групи. Україна підтримує відносини з підрозділами фінансової розвідки багатьох розвинених країн.

Із розвитком фінансової системи удосконалюються одночасно й схеми відмивання незаконних доходів. До найбільш розповсюджених в Україні схем легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, відносяться: діяльність “конвертаційних центрів”, непродуктивний відплив коштів за кордон, операції зі “сміттєвими” цінними паперами, операції, пов'язані з купівлею/продажем землі та нерухомого майна. Розгляд схем, дав змогу визначити характерні особливості операцій відмивання коштів: велика кількість посередників, фальсифікація угод та договорів, перерахування незаконних коштів з рахунку на рахунок, різниця між ціною купівлі та ціною продажу. Основним інструментом у боротьбі та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в Україні є державний фінансовий моніторинг, який є різновидом адміністративних методів.

Оцінка діяльності системи протидії легалізації незаконних доходів в Україні дозволяє говорити про поступове покращення ефективності її діяльності. Проте мають місце проблеми, які зупиняють розвиток даної системи. Система протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом у банківській сфері України була розроблена з використанням міжнародного досвіду на базі сучасного законодавства, що відповідає світовим стандартам.

Вона складається з суб'єктів державного фінансового моніторингу – Національного банку України та Державного комітету фінансового моніторингу України та первинних суб'єктів фінансового моніторингу – банків. На сьогоднішній день система працює вкрай неефективно, коефіцієнт її корисної дії майже дорівнює нулю, що є наслідком відсутності зв'язку між окремими елементами законодавства та системи протидії легалізації незаконних доходів.

Для розв'язання даної проблеми пропонується поєднання окремих заходів щодо боротьби з легалізацією для досягнення синергетичного ефекту на базі визначення рівня довіри до клієнта та класифікації дій з фінансового моніторингу з боку банків, відповідно до запропонованих науково-методичних підходів. Також для підвищення ефективності протидії легалізації незаконних доходів та фінансуванню тероризму пропонується обов'язкове впровадження у організаційну структуру банку спеціального структурного підрозділу, функції та структура якого запропоновані у роботі.

В роботі розроблена методика оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом на основі проведення експрес-оцінки відповідного ризику, що надає наступні можливості: визначити інтегральний рівень ризику використання банківської системи з метою відмивання доходів отриманих злочинним шляхом на основі агрегування трьох ключових напрямків банків (групи показників, що характеризують: внутрішні фактори впливу, операційну діяльність, фактори законодавчого характеру); ідентифікація ступеня впливу кожного з трьох груп факторів діяльності банків на інтегральний рівень ризику та виявлення проблемних аспектів діяльності банківських установ у розрізі кожного з них; забезпечити оперативність, гнучкість та ефективність прийняття управлінських рішень щодо формування комплексу заходів відносно планування інспекційних перевірок їх черговості та рівня проведення.

Для вирішення зазначених проблем у роботі запропоновано підхід до реформування структурно-організаційної побудови механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів та алгоритм реалізації механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів. Запропонований

підхід системно поєднує методичні прийоми, заходи та інструменти протидії легалізації незаконних доходів (нормативно-правове забезпечення, організаційно-інформаційне забезпечення, адміністративні інструменти, фінансово-економічні інструменти та методи протидії). Алгоритм дає можливість на основі відомостей єдиної бази даних ділової репутації та первинного фінансового документа на місці класифікувати категорію операції та подавати інформацію про обране рішення. Таким чином, навантаження на центральний орган фінансового контролю буде меншим, а основною його функцією стане нагляд у сфері протидії легалізації незаконно отриманих доходів над суб'єктами первинного моніторингу.

Ведення поточних баз даних ділової репутації разом з кредитною історією створюватимуть умови для забезпечення фінансової дисципліни на підприємствах у цілому.

За результатами дослідження зроблено наступні висновки:

1. Однією з підстав існування доходів, отриманих незаконним шляхом є тіньова економіка – сукупність економічних відносин, яка об'єднує злочинні види діяльності, а також такі види економічної діяльності, здійснення яких не заборонене чинним законодавством, проте в силу ухиляння від державного контролю вони порушують податкове законодавство та/або законодавство про державну реєстрацію з метою мінімізації витрат та одержання високих доходів.

2. Прагнення відкрито використовувати незаконні доходи змушує власників легалізувати свої кошти. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це сукупність фінансових операцій, виконання яких унеможливує встановлення джерел походження незаконних доходів та тим самим забезпечує їх легітимність. Найпоширенішою моделлю процесу легалізації незаконних доходів є трифазова модель, у межах якої виділяють 3 основні стадії: розміщення, розшарування, інтеграція. Найбільша вірогідність викриття факту легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, притаманна першій стадії.

3. Дослідження державного регулювання протидії легалізації (відмиванню) незаконних доходів та фінансування тероризму у Україні показало, що вона працює відповідно до сучасних вимог та стандартів, оскільки створювалась протягом

останніх десяти років під впливом міжнародних організацій. Система протидії легалізації незаконних доходів у Україні є дворівневою та складається з суб'єктів первинного рівня та державного. В Україні функціонує спеціальний державний орган з питань моніторингу та боротьби з легалізацією незаконних доходів – Державний комітет з фінансового моніторингу.

4. Проведення дослідження сприяло визначенню типів найбільш розповсюджених у Україні схем легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, а саме: діяльність “конвертаційних центрів”, непродуктивний відплив коштів за кордон, операції зі “сміттєвими” цінними паперами, операції, пов'язані з купівлею/продажем землі та нерухомого майна.

5. Виділено основні недоліки поточної системи протидії легалізації незаконних доходів у Україні: неузгодженість окремих норм законодавства, відсутність погоджених процедур попередження, розслідування та покарання за злочини відповідної категорії, кадрові проблеми, неузгодженість дій державних органів, на які покладено функції протидії легалізації незаконних доходів, низька ефективність поточної системи протидії, обмежені можливості по обміну інформацією як на рівні України, так та з міжнародними організаціями.

6. Важливим елементом системи протидії легалізації незаконних доходів є банківська система. Система протидії на рівні банківської системи складається з суб'єктів державного фінансового моніторингу – Національного банку України та Державного комітету фінансового моніторингу України та первинних суб'єктів фінансового моніторингу – банків. Сьогодні система працює неефективно, що є наслідком відсутності зв'язку між окремими елементами законодавства та системи протидії легалізації незаконних доходів.

7. З метою підвищення ефективності протидії легалізації незаконних доходів, у роботі було розроблено способи оптимізації процесів, пов'язаних з протидією легалізації доходів отриманих злочинним шляхом на основі проведення експрес-оцінки відповідного ризику. Дані способи дозволяють визначити інтегральний рівень ризику використання банківської системи з метою відмивання доходів,

виявити проблемні аспекти діяльності банківських установ, забезпечити оперативність та ефективність заходів по плануванню інспекційних перевірок.

8. Обґрунтовано необхідність удосконалення існуючої системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за рахунок використання фінансово-економічного механізму національної системи протидії легалізації незаконних доходів, на базі запропонованого алгоритму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Cassel D. Funktion der Schatten wirtchaft im Koordinations mechanismus Von Markt – und Peanwirtschaften // ORDO.Jahrbuch für die Orduung von Wirschaft und Gesellschaft. – Bd. 37. – 1986. – P. 73– 103. – P. 75.
2. Olson M. and Zinnes C. The Shadow Economy: Friend or Foe?.–World Development, 2002. – 56 p. – P. 32.
3. The Transparency International Corruption Perceptions Index [The electronic resource] / Transparency International. – Conditions of access: <http://www.transparency.org/>.
4. Актуальні методи та способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму [електронний ресурс] / Режим доступу : http://sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/20121228/2012_27_12_2012.pdf.
5. Аналіз діяльності банків у сфері фінансового моніторингу [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://bank.gov.ua/Fin_mon/Info/Analysis%2001012008.pdf 2
6. Андреева В. Пішли у тінь [Електронний ресурс] / Вікторія Андреева. – Режим доступа : http://www.tovarish.com.ua/archive/1329/vtoraia_po/Pishly_v_t.html
7. Базілінська О.Я. Макроекономіка [Текст]: Навч. Посіб. / О.Я. Базілінська – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 442 с.
8. Барановський, О.І.. “Відмивання” грошей: сутність та шляхи запобігання: монографія/ О. І. Барановський; НАН України, Ін-т економ. прогнозування НАН України. - Х.: Форт, 2003. - 472 с.
9. Бекряшев А.К., Белозеров И.П., Бекряшева Н.С. Теневая экономика и экономическая преступность [Текст] / А.К. Бекряшев, И.П. Белозеров, Н.С. Бекряшева – Омск: ОГУ. – 2000. – 459 с.
10. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект [Текст] / С.Г. Гуржій, О.Л. Копиленко, Я.В. Янушевич та ін. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

11. Брич Л.П. Кваліфікація ухилення від сплати обов'язкових внесків державі [Текст] / Л.П. Брич. - Львів: ЛДУ. – 1998.-76 с.].

12. Варналій З. С. Детінізація економіки як чинник забезпечення національної безпеки України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №1. –с. 1-18.

13. Виноградова Л.К., Гаража Н.А. Проблемы борьбы с легализацией незаконных доходов у России [Текст] / Л.К. Виноградова, Н.А. Гаража // Проблемы уголовного права у связи с реформацией уголовного законодательства: Сборник научных трудов. – М., 1997.-С.-83

14. Вівчар О. І. Специфіка особливостей фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю / О. І. Вівчар, В. П. Мартинюк // Вісник Дніпропетровського університету. – Науковий журнал № 4. Том 24. – Дніпропетровськ, 2013 – С. 53–58.

15. Вівчар О. І. Стратегія забезпечення банківської безпеки: проблеми та перспективи / О. І. Вівчар // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – Випуск II (50). – Чернівці, 2013 – С. 44-47

16. Гуржій С.Г., Копиленко О.Л., Янушевич Я.В. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

17. Дяченко Я. Детінізація економіки у системі макроекономічного регулювання [Текст] / Я. Дяченко // Фінанси України – №2 – 2006. – С. 68 – 77.

18. Заблоцький М. Тіньова нація [Електронний ресурс] / Мар'ян Заблоцький. – Режим доступа : <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/04/13/232545/>

19. Звіт Державного комітету фінансового моніторингу України за 2009 р. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2010/19.05.10/Zvit_DKFM_2009.pdf

20. Звіт про рух проваджень, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, що знаходилися у провадженні органів внутрішніх справ за 9

міс. 2013 р. Форма F-169 / Міністерство внутрішніх справ України. – К. : МВС України.

21. Київець О. В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням “брудних” грошей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київець Олена Валеріївна. – Харків, 2003. – 189 с.,

22. Коваленко В.В., Дмитров С.О., Єжов А.В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму [Текст]: монографія / В.В. Коваленко, С.О. Дмитров, А.В. Єжов. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 140 с.,

23. Козлова С. Опыт борьбы с отмыванием преступных доходов у мировой практике [Электронный ресурс] / Светлана Козлова. – Режим доступа: <http://www.bankir.ru/analytics/antilegal/404/29351>.

24. Колдовський М. В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора у сучасних умовах глобалізації фінансових ринків / Колдовський М. В. // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. праць. – № 1 (4). – Д. : ДУЕП, 2008. – С. 26–32.

25. Колдовський М.В. Діяльність банків з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : дисертаційна робота на звання к.е.н. [Текст] / М.В. Колдовський. – Суми : Спеціалізована вчена рада ДВНЗ “УАБС НБУ”. – 2009. – 235

26. Колісник М.К., Зинюк Н.О. Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, та методи боротьби з нею на світовому фінансовому ринку [Електронний ресурс] / М.К. Колісник, Н.О. Зинюк. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/15_5/345_Kolisnyk_15_5.pdf

27. Коммерсантъ.ru. Новости online. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru/doc/1986374>

28. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листоп. 1990 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13. – С. 304

29. “Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму” від

25.05.2005 р. – Режим доступу:
http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=178&lang=uk.

30. Єлісеєва О. К. Економічна діагностика в управлінні виробничо-економічними системами (статистичний аспект) / О. К. Єлісеєва. – Д.: Наука і освіта, 2006. – с. 271–289.

31. Кубах Т.Г. Деякі аспекти легалізації доходів на ринку капіталу [Електронний ресурс] / Т.Г. Кубах – Режим доступу:
lib.academy.sumy.ua/library/Article/Kubakh_3.pdf

32. Кузьменко В.В., Маляєв В.Ю. Інформаційна записка. Напрями детінізації економіки України, подолання прихованої зайнятості та отримання заробітної плати у “конвертах” [Електронний ресурс] / В.В. Кузьменко, В.Ю. Маляєв. – Режим доступу : http://www.lir.lg.ua/t_e.doc].

33. Левшаков С.Ф. Вплив світового досвіду на становлення фінансового моніторингу у Україні // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – №1. с. 92-100.

34. Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму у Росії 1917-1991 [Текст] / М. Маля. — “Мегатайп”, 2000. — 606 с.— с. 398-399.].

35. Мандибура В. О. “Тіньова” економіка України та напрямки законодавчої стратегії її обмеження / В. О. Мандибура. – К. : Парлам. вид-во, 1998. – 95 с.

36. Мельников В.Н., Мовсесян А.Г. Противодействие легализации незаконных доходов. М.: МЦФЭР, 2007

37. МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖФІНМОНІТОРИНГУ ЗА 2015 РІК [Електронний ресурс] : Звіт Держінфмоніторингу. – Режим доступу:
http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160518/int_activ_ukr..htm

38. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму [Текст] : монографія / [С.О. Дмитров, О.В. Меренкова, Л.Г. Левченко, Т.А. Медвідь] : під заг. редакцією О.М. Бережного. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. - 75 с.

39. Москаленко Н.В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №1. – с. 1-7.
40. Нестеров А., Вакурин А. Криминализация экономики и проблемы безопасности [Текст] / А. Нестеров, А. Вакурин // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 32.
41. Олейник А.Н. Институциональная экономика [Текст] : Учебное пособие / А.Н. Олейник. – М.: ИНФРА–М, 2002. – 416 с. – С. 167.
42. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму у комерційному банку [Текст] : монографія / за заг. ред. О. М. Бережного ; [С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Т. А. Медвідь, О. М. Ващенко]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 114 с
43. Петренко С. Теневая экономика: Причины появления и влияние на легализованный сектор экономики [Текст] / С. Петренко // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2004. - № 3. – с. 40-42
44. Політична економія [Текст] : Навч. посібник / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. — К. КНЕУ, 2001. – 508 с.,
45. Половинський, Л.В. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнародний та вітчизняний досвід/ Л. В. Половинський //Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – N 5. – С.33-35
46. Положення Про Державний комітет фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. N 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=107&lang=uk
47. Про боротьбу з тероризмом Закон України від 20.03.2003 р. № 638 - IV [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=638-15>.
48. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії хабарництву : Проект Закону України від 02.12.2008 р. N 3428 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.ligazakon.ua/news/2009/11/17/18589.htm>

49. Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”: Закон України № 2258-VI від 18.05.2010 р. // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 29. – Ст. 392.

50. Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про обіг у Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів” та Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів та зловживанню ними” : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 64/95–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 64.

51. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму : Закон України від 18.05. [Текст] / Відомості Верховної Ради. – 2010. – N 29. – ст.392

52. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 14 трав. 2003 р. № 189 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0381-03

53. Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 10.12.2001 № 1199/2001. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1199%2F2001>.

54. Про заходи щодо розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 22.07.2003 № 740/2003. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=740%2F2003>.

55. Про заходи щодо розвитку системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] : Указ Президента України ві 22.07.2003 № 740/2003. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=740%2F2003>.

56. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135XII від 18.02.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>

57. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України від 21.12.2000 р. № 2181-III [Текст] / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – N 10. – ст.44

58. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квіт. 2005 р. № 5 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/138C87FEC7462E87C3257.6

59. Про сорок рекомендацій Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [Електронний ресурс]: спільна постанова КМУ та НБУ від 28.08.2001 р. № 1124. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1124-2001-%EF>.

60. Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму на 2005-2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України N 315-р від 03.08.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=315-2005-%D1%80>

61. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Текст] / Закон України №2664-III від 12 липня 2001 року, зі змінами від 6 лютого 2003 року

62. Проект Федерального закона “О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memo.ru/hr/gosduma/Wyp15/otmyw.htm>

63. Ревенков П.В. Противодействие легализации преступных доходов у Европе [Текст] / П.В. Ревенков, А.Н. Воронин // Международные банковские операции. - № 5. – 2009. – с. 48-54

64. Руденко В. Тіньова економіка – чорне й біле [Електронний ресурс] / В. Руденко. – Режим доступа : <http://www.investadviser.com.ua/ukr/publications/2789.html>

65. Рымарук А.И., Лысенков Ю.М., Капустин В.В., Синянский С.А.. Отмывание грязных денег [Текст] / А.И. Рымарук, Ю.М. Лысенков, В.В. Капустин и др., Под ред проф. А.И. Рымарука. – Киев – Юстиниан – 2003. – 544 с.
66. Сегментний аналіз подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу // www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=83&lang=uk.
67. Сіцінський А. С. Легалізація (відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом як загроза національній безпеці держави у умовах глобалізації фінансових потоків // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. №2. – с. 332-338
68. Тенденції тіньової економіки у Україні (за 2008 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/133002/file/Zapiska_2008.doc
69. Типології легалізації злочинних коштів у Україні у 2004 - 2005 роках : Наказ Державного комітету фінансового моніторингу України № 249 від 27.12.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_8d/pg_iawrss/index.htm
70. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації [Текст] : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
71. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження [Текст] / О.В. Турчинов. – К. : Вид-во АртЕк, 1995. – 300 с.
72. Удовенко В.В. Сутність поняття “тіньова економіка”, її сучасний стан у Україні [Електронний ресурс] / В.В. Удовенко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69193.doc.htm
73. Чайковський Р.Й. Транснаціональний характер та регіональні особливості процесу відмивання грошей // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – №6. – с. 154-158.
74. Шкуркин В. Борьба с отмыванием денег у международных практиках [Текст] / В. Шкуркин // Журнал теории международных отношений и мировой политики. - Том 5. - Номер 1(13). Январь-апрель 2007. – с.32-36
75. Щегорцов В.А., Таран В.А. Мировая экономика. Мировая финансовая система. Международный финансовый контроль. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005